

**MEZINÁRODNÍ SROVNÁNÍ VYBRANÝCH DÍLČÍCH
PRVKŮ SYSTÉMU DŮCHODOVÉHO POJIŠTĚNÍ,
KTERÉ MAJÍ VLIV NA PŘÍJMY SYSTÉMU,
NA STANOVENÍ VÝŠE DÁVEK A NA VÝDAJE
VČETNĚ VZTAHU TOHOTO SYSTÉMU K SYSTÉMU
NEMOCENSKÉHO POJIŠTĚNÍ**

(Smlouva č.GK MPSV-01-53/01, id.kód HS 62/01)

prosinec 2001

Obsah

Úvod	4
I. Kontext reformem	6
1. Typologie vybraných zemí	6
2. Reformní kroky	7
3. Vývoj ekonomických, demografických a sociálních ukazatelů ovlivňujících systémy důchodového zabezpečení	9
II. Vybrané prvky systémů důchodového pojištění	15
1. Důchodové pojištění OSVČ	15
2. Vztah zdanitelných příjmů a příjmů, z nichž se platí pojistné na důchodové a nemocenské pojištění	19
3. Zápočet dob účasti na pojištění ve vztahu k zaplacenému pojistnému a zápočet nepříspěvkových dob	23
4. Nároky z důchodového pojištění po jednom zemřelém	27
5. Souběh důchodu a příjmu z výdělečné činnosti	32
6. Valorizace a indexace důchodů	34
III. Závěry	36
1. Typizace úprav vybraných prvků	36
2. Doporučení pro další kroky v české důchodové reformě	41
Zdroje	43
Příloha 1 Dotazník pro národní konzultanty WMM	44
Příloha 2 Návrh konkrétních ukazatelů	50
Samostatná příloha: Monografie vybraných zemí	
Seznam tabulek	
1. Relace důchodu k předešlé mzdě	6
2. Míra ekonomické aktivity osob v předdůchodovém věku (55-64) – muži	13
3. Míra ekonomické aktivity osob v předdůchodovém věku (55-64) – ženy	13
4. Míra nezaměstnanosti – muži	14
5. Míra nezaměstnanosti – ženy	14
6. Typy přístupů k důchodovému pojištění OSVČ	36
7. Typy přístupů ke vztahu dob účasti na důchodovém pojištění k zaplacenému pojistnému a podmínky započtení nepříspěvkových dob	37
8. Typy přístupů k nárokům z důchodového pojištění po jednom zemřelém	38
9. Typy přístupů k podmínkám souběhu důchodu a příjmu z výdělečné a jiné činnosti	39
10. Typy přístupů k valorizaci a indexaci důchodů	40
Seznam grafů	
Vývoj fertility (děti na ženu 15-49 let)	9
Vývoj hrubé míry porodnosti (narozených na 1000 obyvatel)	9
Očekávaná délka života mužů (při narození)	10
Očekávaná délka života žen (při narození)	10

Míra závislosti podle věku: (0-19& 65+)/ 20-64	10
Veřejné sociální výdaje v relaci k HDP	11
HDP na obyvatele	11
Podíl starobních důchodů na výdajích na sociální zabezpečení (%)	11
Podíl pozůstalostních důchodů na výdajích na sociální zabezpečení	12
Výdaje na dávky v nemoci (USD PPP/obyv.)	12
Výdaje na dávky pozůstalým (USD PPP/obyv.)	12
Výdaje na peněžní dávky ve stáří (USD PPP/obyv.)	12

Úvod

Výzkumná zpráva navazuje a souvisí s poznatky získanými a prezentovanými ve studii „Analýza důchodových reforem z hlediska české důchodové reformy“, kterou konsorcium VÚPSV - William M. Mercer dokončilo v listopadu 2001. Zatímco se analýza reforem věnovala celkové podobě systémů důchodového zabezpečení, jejich vývoji v poslední době a politické ekonomii reforem, tato studie se soustředí na několik vybraných prvků základního důchodového pojištění.

Systémy důchodového zabezpečení ve všech vyspělých zemích čelí v současné době vážným problémům, které jsou způsobeny především:

- vysokou mírou nezaměstnanosti a nízkou ekonomickou participací
- nedostatečným ekonomickým růstem
- nepříznivým demografickým vývojem (pokles porodnosti, nízká fertilita, rostoucí střední délka života)
- rozsahem a nákladností sociálních programů s relativně vysokou úrovní poskytovaných dávek.

Celkové náklady na vyplácené důchody přesahují ve většině zemí západní Evropy úroveň 10% HDP, na úhrnu veřejných sociálních výdajů se starobní důchody podílejí více než 25% a důchody pozůstalostní 5%. Systémy se tak dostávají do deficitů díky nedostatku prostředků na krytí vzrůstajících požadavků důchodců a dalších sociálních skupin. Cena tohoto zabezpečení tak stále roste. Není tedy divu, že jen v průběhu 90tých let došlo k částečné či radikální penzijní reformě ve 125 zemích světa. V Evropě nacházíme především částečné, parametrické změny, vyjimečně některé státy zvolily i cestu radikální reformy (mj. Švédsko a Polsko zavedly systém NDC).

Většina zemí tedy reaguje na nové podmínky sociálního zabezpečení starých osob různými úpravami parametrů systému důchodového pojištění. Monitoring těchto úprav v rámci klíčových prvků celého systému a jejich konečných důsledků v oblasti důchodového zabezpečení je pro ČR velmi cenným zdrojem informací a zkušeností. Ty umožňují zvolit adekvátní zásahy do existujícího systému a zároveň připravit nejvhodnější nastavení jednotlivých parametrů pro nový reformovaný důchodový systém, včetně jeho vazby na další oblasti sociálního pojištění, především pak na nemocenské pojištění.

Základním cílem výzkumného projektu bylo na základě zmapování mezinárodních zkušeností a znalosti nejnovějších trendů v úpravách systémů důchodového pojištění navrhnout a doporučit adekvátní opatření a úpravy důchodového systému v ČR. Výzkumným přístupem byla nikoli prostá komparace těchto úprav v jednotlivých zemích, ale modelování případných podobných přístupů v českých podmínkách a vyhodnocení možností jejich uplatnění pro změny připravované v ČR.

V průběhu výzkumu byly shromážděny a analyzovány základní informace a poznatky o těchto vybraných prvcích v systémech důchodového pojištění v osmi evropských zemích:

- důchodové pojištění OSVČ,
- vztah zdanitelných příjmů a příjmů, z nichž se platí pojistné na důchodové a nemocenské pojištění,
- zápočet dob účasti na pojištění ve vztahu k zaplacenému pojistnému,
- zápočet nepříspěvkových dob,
- nároky z důchodového pojištění po jednom zemřelém,
- souběh důchodu a příjmu z výdělečné činnosti,
- valorizace a indexace důchodů.

U každého z těchto prvků se výzkumný tým soustředil především na stav a změny každého z prvků v posledních 20 letech, na důvody těchto změn, jejich očekávané a faktické efekty, na vlivy a interakce těchto změn s ostatními systémy sociálního pojištění - především se systémy nemocenského pojištění a hlavně pak na modelování těchto změn v českých podmínkách.

Základní metodou analytických prací bylo vyhodnocení důchodové legislativy v jednotlivých zemích a zároveň sekundární analýza již existujících výzkumů zachycujících změny v oblasti důchodového zabezpečení v jednotlivých zemích a jejich důsledky na stav a úroveň zabezpečení osob ve stáří a na stabilitu důchodového systému jako celku. Ke shromáždění nejaktuálnějších informací z jednotlivých zemí byla využita rozsáhlá síť poboček konzultační společnosti William M. Mercer (v konsorciu zastoupené Varšavskou pobočkou) zabývající se ve většině z vybraných zemí dlouhodobě problematikou důchodového zabezpečení.

Na projektu se podílel výzkumný **tým** ve složení:

Markéta Vylítová, VÚPSV

Martin Mácha, William M.Mercer

Zdeněk Papeš, VÚPSV

Sylva Vyhňáková, VÚPSV

Martin Holub, VÚPSV

Cameron Hannah, William M.Mercer

I. Kontext reformem

1. Typologie vybraných zemí

Vybrané země můžeme rozdělit z hlediska původních celkových systémů sociálního zabezpečení, a to na země s bismarckovským neboli korporativním přístupem, beveridgeovský – reziduální model a do třetice je to skandinávský – institucionálně redistributivní typ. Další faktor, který ovlivňuje rozdělení zemí ve výběru, je celková transformace. Podle toho tedy vedle zemí rozdělených podle původního přístupu stavíme skupinu tranzitivních zemí.

Rozdělení výběru pak bude vypadat takto:

- země bismarckovského typu: Německo, Rakousko
- země beveridgeovského typu: Velká Británie, Švýcarsko
- země skandinávského typu: Švédsko
- tranzitivní země: Polsko, Maďarsko a Slovinsko.

Ve výběru zemí lze vysledovat odlišnosti vyplývající z historického vývoje a zakotvení jednotlivých systémů, které mají dopady mj. na podíl náhrady předchozí mzdy důchodovou dávkou. Tradičně liberální země s reziduálním systémem sociálního zabezpečení, které pokrývá veškeré obyvatelstvo na minimální úrovni, vydávají poměrně malý podíl svého HDP na důchody. Poměr důchodu ke mzdě se pak pohybuje na poměrně nízké úrovni (40%). Je pochopitelné, že v těchto zemích mají daleko větší místo a váhu zaměstnanecká schémata. Například Švýcarsko je jedna z mála zemí s povinným zaměstnaneckým schématem pod druhým pilířem důchodového zabezpečení. Na druhé straně, tradiční korporativní systémy (např. Rakouska) nahrazovaly předchozí mzdu až z 90% - velmi vysoký podíl, zároveň velmi nákladný systém. Někde uprostřed pak nacházíme kupř. Německo s náhradou ve výši 50-75%. V této skupině zemí však velmi často s rostoucím platem klesá náhradní podíl důchodu vůči mzdě.

Tab.1 Relace důchodu k předešlé mzdě¹

Česká republika	57% v roce 2000 (Zdroj: CD MPSV Důchodová reforma IV., Zářij 2001)
Maďarsko	Starý systém: 57% (zdroj: Gillion 2000, za rok 1995) Nový systém: 46% základní schéma, 30% povinné doplňkové fondové ve věku 62 let po 40 letech kariéry
Německo	Cílová relace 70%, nově postupně snižování na cílovou relaci 67% Z šetření WMM stav 2001: ve věku 65 let po 40leté kariéře 39%
Polsko	Starý systém 73% (zdroj: Gillion 2000, za rok 1995); Nově 60% pro muže, 44% pro ženy v NDC systému pro osoby nově vstupující do systému: muži 40 let příspěvků, ženy 35
Rakousko	Až 90% (zdroj: Gillion 2000)
Slovinsko	76,1% čistý důchod vůči čisté mzdě v roce 2000 (dle: White Paper on pension reform), 75,4% (zdroj: Gillion 2000, za rok 1995)
Švédsko	Původně 60%; Nově ve složení 50% stát, 10% nově fondy pro osobu v 65 letech po 40 letech příspěvků
Švýcarsko	34% základní schéma, 13% povinné zaměstnanecké fondy pro muže v 65 po 45 letech a pro ženu v 62 letech po 42leté kariéře
Velká Británie	39% základní systém pro osobu v 65 letech po 40leté kariéře

¹ relace v případě průměrné předchozí mzdy. Zdroj: pokud není uvedeno jinak, WMM šetření.

2. Reformní kroky

Cestou k finanční udržitelnosti systémů důchodového zabezpečení je především **snížování nákladů**. To se děje řadou způsobů.

Rozlišujeme **změny ve zdrojích systému** (změny sazeb, změna poměru plateb zaměstnanců, zaměstnavatelů a OSVČ, změny hranic vyměřovacích základů, opatření pro snížení neplacení, rozšíření okruhu pojištěných atd.), **změny na straně dávek** (valorizační mechanismy, zpřísnění podmínek nároku na dávky včetně zvýšení důchodového věku, omezení nepřispěvkových dob, rozšíření období rozhodného pro výpočet důchodu, snížení sazby za rok pojištění atd.), **strukturální změny** (přechod z dávkově na příspěvkově definované plány), **nové přístupy k financování** (rozšíření zdrojů financování PAYG - pojistných systémů; úhrada základních důchodů ze státního rozpočtu) a další **rozvoj fondových systémů** (částečně v Polsku a Maďarsku; v západní Evropě jinak existuje značně rezervovaný přístup k zavádění systémů „chilského typu“ a země s nejrozvinutějšími fondovými systémy – okruhu našeho výběru zemí Velká Británie či Švýcarsko – mají tradičně rozvinuté zaměstnanecké fondy).

Jedním ze způsobů snižování nákladů je **změna výpočtu dávek**. Velká Británie v roce 1986 snížila štedrost dávek vázaných na předchozí příjem (se zaváděním mezi lety 2000 a 2009) tak, že maximální dávky ze SERPS jsou sníženy z 25% náhrady příjmů na 20% a výpočet zohledňuje celou pracovní kariéru oproti původním 20 letům. Rakousko od roku 1997 jako výpočtový základ zohledňuje posledních 10, nikoli původních 5 odpracovaných let. Též změněná pravidla výpočtu zohledňuje výdělky v menší míře, než tomu bylo do té doby, což ve svém důsledku redukuje starobní důchod osobám, které mají odpracováno méně než 45 let. Dávka může dosáhnout maximálně 80% předchozího výdělku.

Důchody se zpravidla nějakým způsobem **přizpůsobují životním nákladům**. Reformy se projevují ve změnách indexace důchodových dávek, a to různými způsoby. Častěji podléhají růstu cen než mezd. Cílem je především udržovat reálnou hodnotu dávek a dále ji ovšem nezvyšovat. Rakousko v roce 1997 pozastavilo indexaci – ovšem nízkopříjmovým beneficiům (důchodcům) náležel vyrovnávací příplatek. Též Německo, už v roce 1992, změnilo způsob výpočtu a namísto hrubé mzdy používají čistou mzdu: zvýšení povinných příspěvků vyústí v nižší růst čistých než hrubých mezd, což povede k nižšímu růstu důchodů.

Další možností, jak snížit náklady na vyplácené důchodové dávky, je **zvyšování věku odchodu do důchodu**. V poválečných letech byl zákonný důchodový věk v řadě zemí dokonce snižován – tento trend se obrátil až v 90. letech. Vedle zákonného důchodového věku je však potřeba soustředit se především na reálný věk odchodu do důchodu. Ten je ve vyspělých zemích podstatně nižší než zákonný. K jeho snížení přispívá především hojně využívaný předčasný odchod do důchodu. Nicméně efekty zvyšování důchodového věku nejsou zcela zřejmé – tedy zda dojde ke snížení dávek (redukce při předčasném odchodu) či zda opravdu dojde k cílenému pozdějšímu odchodu do důchodu.

Zvyšování věku se často týká především žen, jejichž důchodový věk se dorovnává či přibližuje důchodovému věku mužů – například Švýcarsko však tento trend nenásleduje.

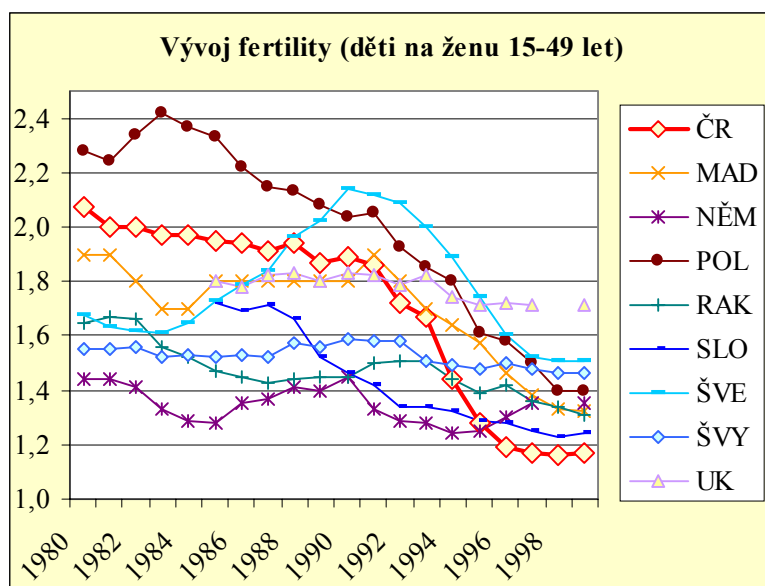
Některé parametrické **reformy** směřující ke snížení veřejných výdajů jsou **selektivní** vzhledem k dávkám, které snižují. Švédsko je příkladem takové země, kde se objevily redukce v dávkách pro domácnosti se středními a vyššími příjmy. Některé země stále vyplácejí jednotný minimální důchod na základě dosaženého věku – jedná se např. o Velkou Británii. Ovšem i v těchto zemích se původní podmínka rezidence a občanství nahrazuje podmínkou potřeby oprávněné osoby.

Jinou možností, jak dlouhodobě snížit či alespoň udržet veřejné výdaje na přijatelné úrovni, je zásah do **příspěvků** a jejich zvýšení – ať již zvýšením **procentní sazby** či základu pro odvod příspěvků. Cestu zvyšování příspěvků zvolily mj. Německo či Švédsko. Velká Británie jde „proti proudu“ a z původní příspěvkové sazby do národního pojištění ve výši 18,25% v roce 1995 plánuje snížení až na 15,85% v roce 2040. Změna **základu pro odvod** příspěvků se v zásadě zpravidla odehrává buď zvýšením nebo odstraněním stropu pro odvod příspěvků, případně rozšířením o nemzdové složky. **Strop** neuplatňují již dlouho Švýcarsko, později se k němu a k ostatním zemím přidalo např. Švédsko. Rakousko započítává dobu studia jen pokud jsou za ni zaplacený příspěvky.

Státy OECD se snaží o podporu **vícezdrojového financování** a vícepilířového systému důchodového zabezpečení. Jsou podporována soukromá schémata – přesouvá se větší odpovědnost na zaměstnance a zaměstnavatele. Velká Británie umožňuje individuální příspěvkově definované důchody od roku 1987 a je o ně velký zájem. Cílem přesunu odpovědnosti je z veřejného systému garantovaný důchod zaručující minimální příjem a z dalších schémat navýšení této minimální částky. Některé země volí částečnou **privatizaci** schémat sociálního zabezpečení, ať již zavedením povinného zaměstnaneckého pojištění (Švýcarsko) či povolením vyvázat se ze základního systému (Velká Británie).

Zde je pak pro země s rozvinutými systémy důchodového zabezpečení velmi podstatná otázka nezvyšování finanční zátěže pojištěnců a dále též zajištění transparentnosti a stability pravidel nového systému. V systémech důchodového zabezpečení vyspělých zemí jsou doposud zpravidla představovány menší změny, jejichž hlavní hnací silou je finanční vyrovnanost. Ze statistik příjmů je patrné rozsáhlejší využívání soukromých schémat zabezpečení ve stáří. Transformující se státy se doposud vyznačují nižším odvodovým příspěvkovým zatížením zaměstnanců na důchodové pojištění plynoucí z původní neexistence příspěvků pracovníků vůbec. Přesun finanční zátěže se zde děje směrem k zaměstnavatelům a postupně k zaměstnancům.

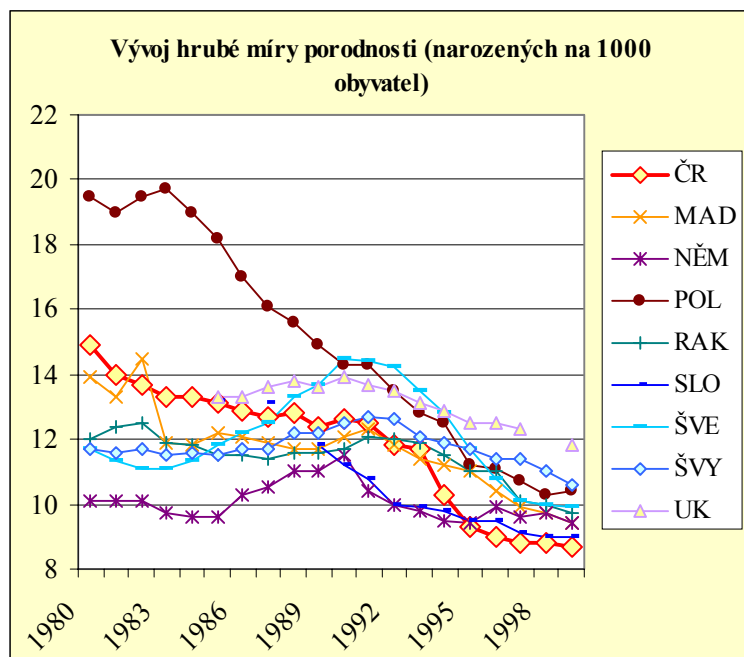
3. Vývoj ekonomických, demografických a sociálních ukazatelů ovlivňujících systémy důchodového zabezpečení

Zdroj dat: OECD Health Data 98, UK, SLO a ost.země od 1996 World Development Indicators database

Fertilita žen výrazně klesá, v 80.letech se mezi jednotlivými zeměmi našeho výběru ještě daly najít rozdíly – ty se však především ve druhé polovině 90.let výrazně stírají. Německo zůstává u spodní hranice, původní rozpětí 1,3 – 2,4 se však „smrsklo“ do 1,2 – 1,7. Velmi

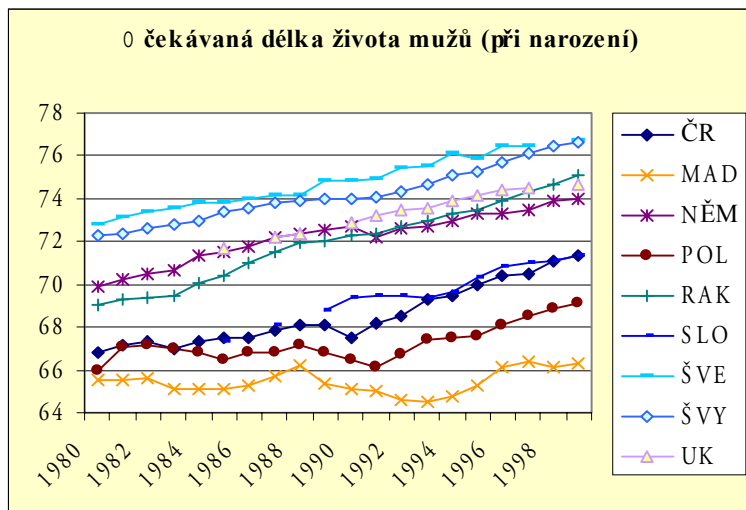
výrazný pokles počtu dětí na ženu 15-49 let zaznamenalo Polsko, Švédsko, Česká republika, ale i např. Maďarsko. Naproti tomu země se stabilním vývojem, jako např. Velká Británie, se z původního středu dostaly na nejlepší pozici.

Ještě strmější pokles zaznamenala za posledních dvacet let porodnost. Polsko i ČR, v závěsu za nimi další ze socialistického bloku – Maďarsko – patřily na počátku 80.let k zemím s nejvyšším počtem narozených na 1000 obyvatel. Ovšem s pádem železné opony se záhy zařadily do skupiny ostatních námi sledovaných evropských zemí. Z původního rozpětí 10,1 – 19,5 (Německo – Polsko) je na konci 90.let skupinka pohybující se mezi 8,7 (ČR) a 11,8 (Velká

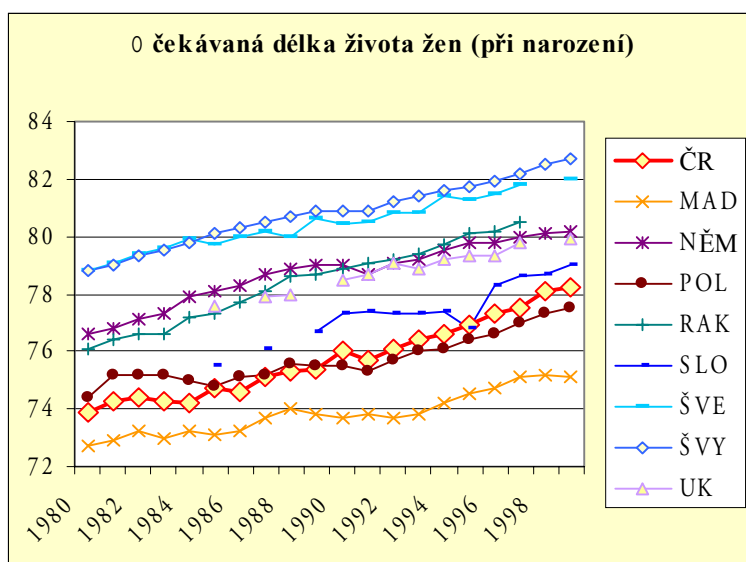
Británie).

Trend výrazného poklesu porodnosti a fertility v tranzitivních zemích v 90.letech lze bezpochyby uvést do souvislostí s náhlým otevřením možností osobního uplatnění především mladých lidí a s trendem odkládání rodičovství.

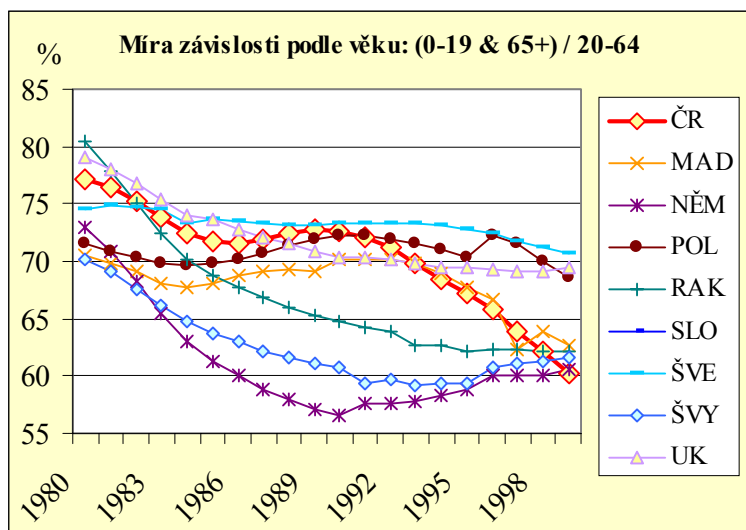
Vedle trendu snižování počtu dětí se stále zvyšuje očekávaná délka života při narození. Tedy faktor, který hraje velmi významnou úlohu ve finanční udržitelnosti průběžně financovaných schémat důchodového zabezpečení. Díky zvyšování pravděpodobnosti dožití se prodlužuje období pobírání důchodu. Pokud ovšem neproběhnou parametrické reformy důchodových schémat zaměřené na zvýšení zákonného důchodového věku na jedné straně a pokud nedojde ke

změně v politice zaměstnanosti a ve vzdělávací politice zaměřené na delší setrvání v pracovní aktivitě podpořené celoživotním vzděláváním na straně druhé, většina států může očekávat kolaps důchodových systémů.

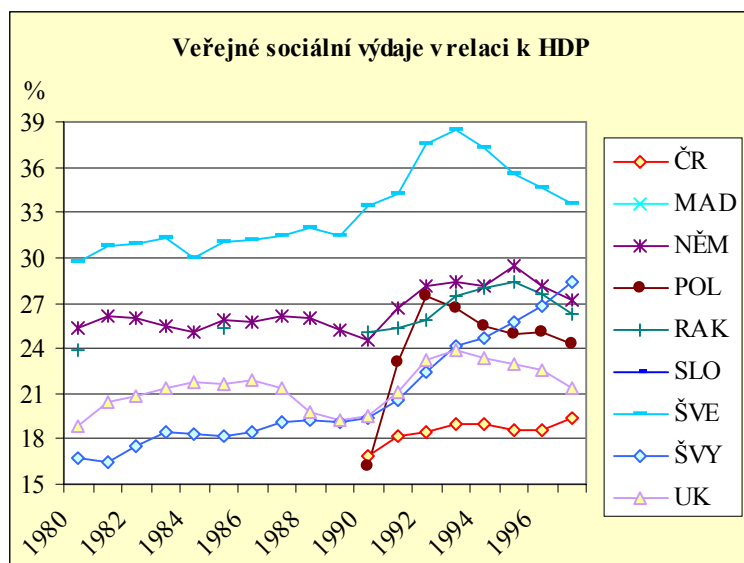
Přesto, že očekávaná délka života je u žen výrazně vyšší než je tomu u mužů, v řadě zemí stále setrvává odlišný zákonný důchodový věk. V něm je zabudovaná preference žen, historicky vzniklá pravděpodobně podporou porodnosti.

V dostatečné míře se nereprodukuje ekonomicky aktivní generace, která by v budoucnu byla schopna přispívat a pokrýt tak nabyté nároky na zabezpečení ve stáří.

Podíváme-li se pak na míru demografické závislosti, vidíme v řadě pokles. Méně dětí (tedy nepřispívajících) je z pohledu veřejných výdajů na sociální ochranu „kompenzován“ vyšším počtem důchodců (opět nepřispívajících).

Výdaje na systém sociálního zabezpečení

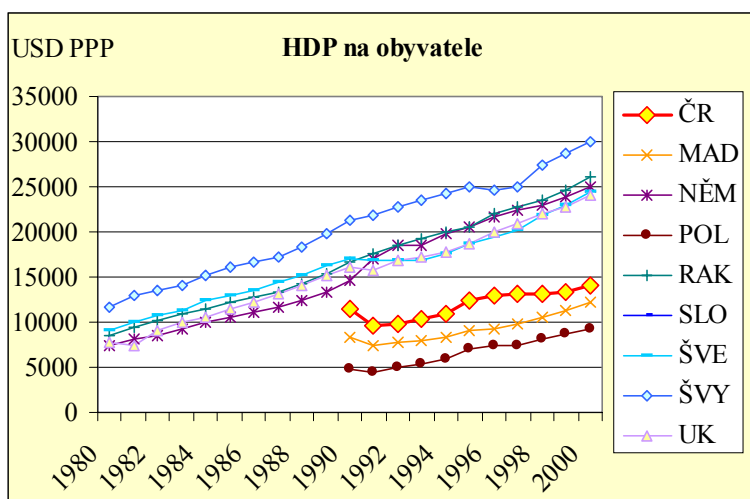

(Zdroj: *The OECD social expenditure database (2000), Beyond, The OECD health database, 1998, UK, ČR a Pol.: OECD health data, 2001*)

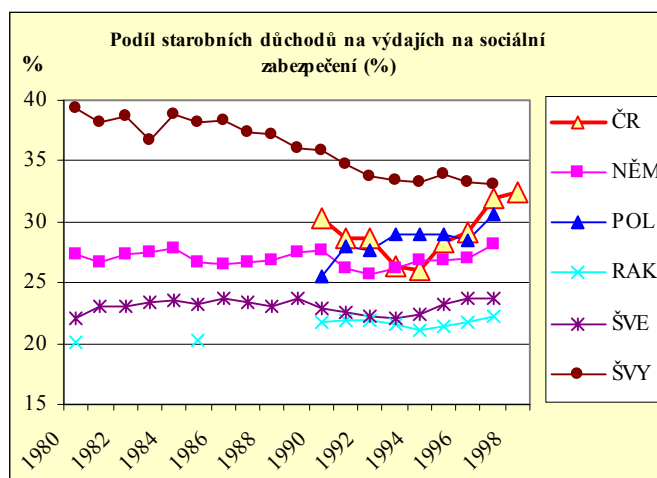
Švédsko, země štědré sociální politiky, tradičně vydává na sociální oblast nejvyšší podíl HDP ve srovnání s jinými státy. Nicméně i Švédsko začalo své výdaje omezovat.

všech zemích našeho výběru konstantně rostlo (s výjimkou ČR), veřejné sociální výdaje po mírném nárůstu na poč.90.let ve většině zemí začaly později v 90.letech klesat (až na výjimky – Švýcarsko,

A zatímco HDP na obyvatele ve všech zemích našeho výběru konstantně rostlo (s výjimkou ČR), veřejné sociální výdaje po mírném nárůstu na poč.90.let ve většině zemí začaly později v 90.letech klesat (až na výjimky – Švýcarsko, Česká republika). Výsledkem je nepříliš velká změna ve veřejných sociálních výdajích v poměru k HDP. Tím, že dynamika růstu HDP v ČR nedosahovala dynamiky v jiných sledovaných zemích, má ve výsledku rostoucí náklady systému v poměru k HDP.

(Zdroj: *OECD Health Data 98, ČR, Mad, UK vše a ost.země od 1998 OECD Health Data 2001*)

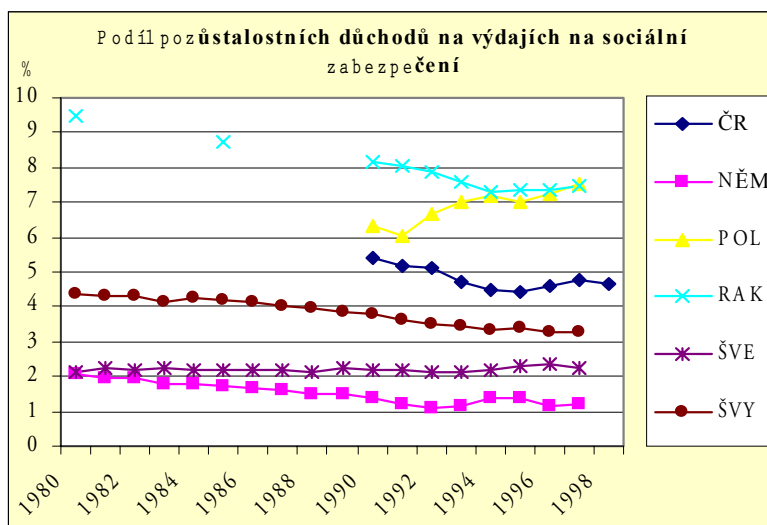

Mezi státy, za které jsou dostupné srovnatelné údaje, bohužel nepatří Slovinsko ani Maďarsko. Pro ČR a Polsko máme řadu ze srovnatelného zdroje až pro 90.léta. (Zdroj dat pro podíly na sociálním zabezpečení: *The OECD social expenditure database (2000), Beyond, The OECD health database, 1998*)

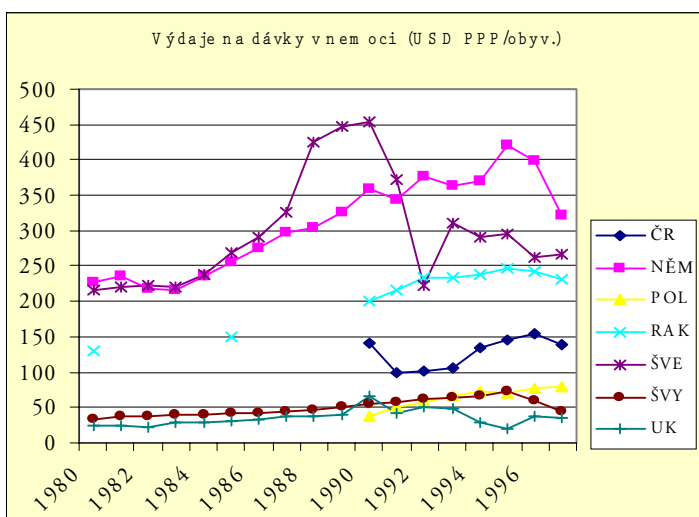
výdajích na sociální zabezpečení v dané zemi, pak vidíme velmi zřetelný rozdíl mezi tranzitivními zeměmi ČR a Polskem a mezi ostatními státy. Zatímco ve střední Evropě došlo k výraznému nárůstu

Pokud se podíváme na vývoj v podílu, který tvoří starobní důchody na veškerých

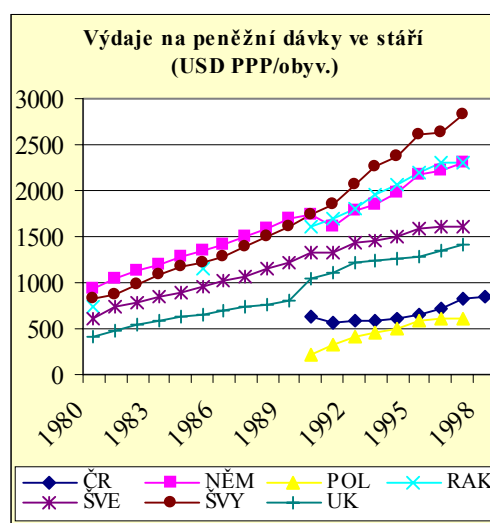
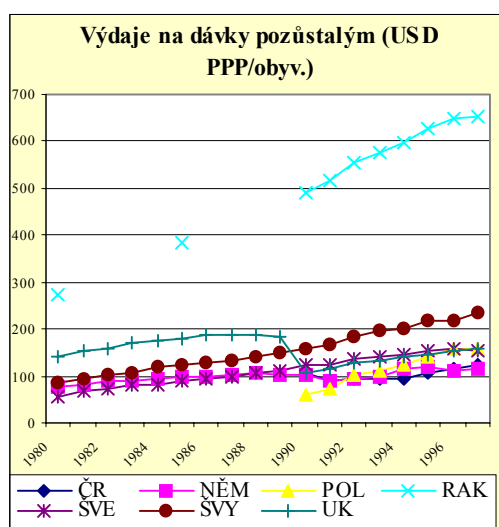
v tomto podílu, jinde víceméně zůstával zachovaný původní stav. Výjimkou bylo Švýcarsko, u něhož se podíl výdajů na starobní veřejné důchody v poměru k celkovým výdajům snižuje.

V Rakousku, Polsku, ale i v České republice se vydává vysoký podíl z výdajů na sociální zabezpečení na důchody pozůstalostní. V Polsku je přitom jako v jediné zemi z našeho výběru v této oblasti rostoucí trend.

Zatímco hrubý domácí produkt v paritě kupní síly na obyvatele ve všech zemích našeho výběru v posledních dvaceti letech rostl a stejně tak rostly i výdaje na peněžní dávky ve stáří a do značné míry i výdaje na pozůstalostní důchody, výdaje na dávky v nemoci na obyvatele vyjádřené v USD PPP nemají tak jasný trend.

Za posledních dvacet let se snížila pracovní participace mužů starších 55 let. Z toho důvodu se i výrazně zvedla závislost v systému. Pravděpodobnost dožití vzrostla a projekce hovoří o dalším nárůstu. Na druhé straně ale lidé déle studují a nastupují do pracovního procesu v pozdějším věku než tomu bylo dříve.

Výdaje na důchody v poměru k HDP by v souvislosti s demografickou projekcí nemusely být vnímány jako taková hrozba, pokud by se v průběhu let zvyšovala ekonomická participace obyvatel (zaměstnaní jako procento obyvatelstva) – bylo by tedy více přispívajících mj. do systému důchodového zabezpečení. To se však neděje. V posledních desetiletích se zkracuje doba zaměstnání mužů, zatímco participace žen roste.

Polsko nemá míru ekonomické aktivity obyvatel příliš vysokou. V Maďarsku došlo během 90.let k výraznému zhoršení. ČR, Švédsko, USA a Švýcarsko si udržují poměrně dobrou pozici ve výběru zemí s ohledem na ekonomickou participaci obyvatel. Rozdíly mezi zeměmi jsou poměrně značné. Průměr se během let příliš nezměnil, v zásadě zůstává stejný. Ovšem pokud se podíváme na osoby v předdůchodovém věku, pak jejich ekonomická aktivita značně klesala a byly využívány předčasné odchody do důchodu, čímž se snižoval počet přispívajících. U osob starších 55 let nelze vysledovat jednotný trend – jednotlivé státy se velmi liší.

Tab.2 Míra ekonomické aktivity osob v předdůchodovém věku (55-64) – muži	1988	1997	1999
Česká republika (1993 místo 1988)	48,5	56,3	56,2
Maďarsko (1992 místo 1988 pro 55-64, 1995 místo 1988 pro 65+)	25,5	27,8	30,8
Německo	60,9	55,7	55,1
Polsko (1992 místo 1988)	48,1	45,3	45,8
Rakousko (1994 místo 1988, 1998 místo 1999)	41,3	42,9	43,4
Švédsko	74,6	71,3	72,3
Švýcarsko (1991 místo 1988)	86,4	81,9	80,9
Velká Británie	68,0	63,6	63,5

Pramen obou tabulek: Labour Force Statistics 1977 – 1999 a 1980 - 2000. OECD 2000, 2001 Edition.

Tab.3 Míra ekonomické aktivity osob v předdůchodovém věku (55-64) – ženy	1988	1997	1999
Česká republika (1993 místo 1988)	18,8	24,9	24,4
Maďarsko (1992 místo 1988 u skup. 55-64, 1995 u skup.65+)	11,1	10,8	11,4
Německo	26,6	34,8	34,3
Polsko	29,6	27,1	26,1
Rakousko (1994 místo 1988, 1998 místo 1999)	18,5	17,7	18,1
Švédsko	64,1	64,9	64,9
Švýcarsko (1991 místo 1988)	53,4	60,8	64,0
Velká Británie	36,2	40,3	41,1

V tabulkách vidíme, že zatímco ekonomická aktivita mužů v předdůchodovém věku v posledním desetiletí ve většině vyspělých zemí klesala, u žen tomu bylo právě naopak. Není tedy s podivem, že právě oblast zaměstnanosti žen je objektem mj. strategie zaměstnanosti EU – tam totiž lze hledat potenciál zvyšování pracovní participace, potažmo snižování podílu nepřispívajících do systémů

důchodového zabezpečení. Některá období čelila vysoké nezaměstnanosti, tedy opět menšímu počtu přispívajících:

Tab.4 Míra nezaměstnanosti – muži	25-54			55-64		
	1988	1997	1999	1988	1997	1999
Česká republika (1994 místo 1988)	2,5	3,2	5,9	3,5	3,1	4,6
Maďarsko (1992 místo 1988, pro 65+ 1995 místo 1988)	9,5	8,2	6,7	5,5	6,3	3,4
Německo	4,9	8,2	7,3	8,3	14,1	12,8
Polsko (1992 místo 1988)	10,6	8,2	10,0	7,9	5,6	8,7
Rakousko (1994 místo 1988, 1998 místo 1999)	3,0	3,6	3,8	3,9	5,2	5,4
Švédsko	1,4	9,4	6,5	1,7	9,4	7,3
Švýcarsko	0,8	4,0	2,2	1,4	3,1	2,5
Velká Británie	7,4	6,7	5,4	10,2	7,8	6,4

Pramen obou tabulek: Labour Force Statistics 1977 – 1999 a 1980 - 2000. OECD 2000, 2 Edition

Tab.5 Míra nezaměstnanosti – ženy	25-54			55-64		
	1988	1997	1999	1988	1997	1999
Česká republika (1994 místo 1988)	4,4	5,3	9,5	3,7	4,5	5,1
Maďarsko (1992 místo 1988)	7,8	6,7	5,6	5,2	4,4	1,3
Německo	7,1	9,8	8,7	8,5	17,2	15,5
Polsko (1992 místo 1988, pro 65+ 1995 místo 1988)	13,5	12,0	11,8	6,0	4,9	6,1
Rakousko (1994 místo 1988, 1998 místo 1999)	3,8	4,4	4,3	2,7	2,3	3,4
Švédsko	1,3	8,9	5,9	1,7	6,5	5,9
Švýcarsko (1991 místo 1988)	2,6	4,2	3,2	0,7	2,6	2,8
Velká Británie	7,6	4,9	4,3	6,4	3,9	3,2

001

Pokud vyjdeme ze základních klastrů zohledňujících celkové demograficko-ekonomické klima (**klastry** vytvořené z ukazatelů stárnutí populace, podílu osob starších 65 let na ekonomicky aktivní části populace, demografické závislosti, ekonomické participace obyvatel a podílu výdajů na starobní důchody na hrubém domácím produktu ve dvou bodech na časové ose - v polovině 80. let a na konci let 90.), pak jsme již v projektu „Reformy“ došli k následujícím závěrům z hlediska zařazení České republiky do skupin. ČR se nejčastěji nachází ve stejných skupinách (klastrech) s Maďarskem a Polskem (7krát), dále se Slovinskem (5krát), se Švýcarskem (4krát) a s Velkou Británií (3krát). Vzdáleností od středu každého seskupení je ČR nejbližší Švýcarsku, dále Maďarsku a Velké Británii. Při použití metody **lineární regrese** i na některé další ukazatele, které hrají roli v důchodovém zabezpečení, pak vidíme obdobné trendy (především sklon křivky lin.regrese) především s Rakouskem, byť kupř. konkrétní vydávané částky či jejich podíl ať již na HDP nebo na celkových výdajích na sociální zabezpečení je rozdílný, s ohledem na rozdílnou vyspělost ekonomik. Podobnost lze pozorovat v trendu vývoje pozůstalostních i veřejných starobních důchodů, celkových veřejných výdajích na sociální zabezpečení v poměru k HDP. Trendy v míře porodnosti a ve fertilitě sleduje ČR shodně s ostatními střeoevropskými zeměmi, především se Slovinskem – důvod k tomu pravděpodobně nalezneme v otevření možností uplatnění pro mladé lidi v 90.letech.

II. Vybrané prvky systémů důchodového pojištění

Cílem výzkumného týmu bylo vedle informací o vývoji a stavu vybraných prvků získat i ukazatele, jejichž vývoj je pro prvky určující. Na vývoji ukazatelů měly být modelovány souvislosti a dopady změn v prvcích. Byly dvě sady ukazatelů: jedna týkající se obecně prostředí, druhá dotýkající se konkrétních prvků². Zatímco seznam první sady byl naplněn údaji a analyzován, data do druhé sady byla často shledána nedostupnými – mj. počet OSVČ, jejich příjem, průměrný zápočet náhradních dob, ale například i průměrný starobní či pozůstalostní důchod. Možnou cestou by bylo získání údajů od národních korespondentů, nicméně takto získaná data by byla postavena na rozdílných metodikách a tedy nesrovnatelná. V dalších analýzách jsme se tedy u konkrétních prvků soustředili především na jejich faktické uspořádání.

1. Důchodové pojištění OSVČ

Přístup k pojištění samostatně výdělečných osob je velmi různý. V některých zemích jsou zahrnuty pod povinným základním pilířem, jinde mají speciální schémata nebo dokonce existují zvláštní plány pro různé druhy samostatných činností.

Maďarsko

V posledních letech neproběhly v tomto prvku výrazné změny. OSVČ jsou povinně pojištěny v prvním průběžně financovaném pilíři, stejně jako zaměstnanci. OSVČ odvádějí 31% (jako zaměstnavatel) z minimální mzdy do maximální výše 23 Euro denně (což je strop pro odvod zaměstnanců a OSVČ). Od 1.7.1998 je stejně jako pro zaměstnance povinný druhý fondový pilíř pro nově příchozí pracující osoby. Do něj jde 6% z celkového odvodu. Sociální pojištění pokrývá rizika stáří, invalidity, vdovství a rodičovství.

Německo

OSVČ jsou pokryty pojištěním, ale až na výjimky nikoli pod státním systémem (starší případy a profesionálové - povinné pojištění pro zvláštní skupiny OSVČ). Většina OSVČ má tedy vlastní důchodové pojištění organizované dle povolání nebo se dobrovolně účastní schématu pro zaměstnance. Příspěvky odvádějí ve výši 19,3% (podobně jako u zaměstnanců). Podle německých expertů WMM neproběhly v oblasti důchodového zabezpečení OSVČ v 80. a 90. letech žádné změny.

² viz Příloha 2

Polsko

Od 1.1.1999 mají OSVČ povinnost pojištění, přičemž jejich vyměřovací základ nesmí být nižší než 60% národních průměrných výdělků a je uplatňován i strop na 250% průměrných národních výdělků. Příspěvky ve výši 19,52 % odpovídají odvodovému zatížení zaměstnanců, z nich jde 7,3% do fondu (povinný pro osoby narozené po roce 1968). Zemědělci mají své speciální schéma a také policisté, soudci a vojáci jsou vyloučeni. Pojištění kryje rizika stáří, invalidity a vdovství/vdovectví. Nemocenské pojištění je pro ně dobrovolné.

Rakousko

Pojištění je povinné pro specifikované skupiny OSVČ (učitelé, umělci,...) – od roku 1996 také pro skupinu „nových OSVČ“ – pro osoby s minimálním příjmem 289 Euro měsíčně. Příspěvky jsou různé a v zásadě nižší než v případě zaměstnanců – např. zemědělci platí 14%. Sociální pojištění pro OSVČ pokrývá rizika stáří, invalidity, vdovství/osiření, nemoci, mateřství a rodičovství. Pojišťovna je sdružena jako všechny ostatní pod Hlavním svazem rakouských pojišťovacích fondů (asociace). Zvláštní fond pokrývající i nemoci z povolání a pracovní úrazy je pro zemědělce, zvláštní fond pro invaliditu, stáří a pozůstalost mají i notáři. Ostatní jsou pojištěni dobrovolně.

Slovinsko

Povinné univerzální pojištění od roku 1983 za výhodnějších podmínek než v případě zaměstnanců. Změny proběhly především v roce 1996 a následně reformou systému v roce 1999, jejíž důsledky je brzo posuzovat.

Švédsko

80. a 90. léta proběhla podle vyjádření lokálních korespondentů WMM beze změn. Univerzální povinné pojištění je pro všechny starší 16 let s příjmem nad 117 Euro ročně. OSVČ jsou zahrnuti v prvním i druhém pilíři s pokrytím rizik nemoci, invalidity a stáří. Odvádí 10,21% příjmu - stejnou výši odvádí za zaměstnance zaměstnavatel.

Švýcarsko

OSVČ jsou pojištěny povinně v základním systému. Příspěvkem, který tvoří dle výše výdělků 4,2 – 7,8% (obecně jsou cca o 2% nižší než ty, které platí zaměstnanec), jsou kryta rizika stáří, invalidity a smrti. Existuje minimum pro příspěvky, nikoli maximum. Druhý pilíř se na OSVČ vůbec nevztahuje, ale mohou se účastnit dobrovolného připojištění (třetí pilíř). Podle švýcarské kanceláře WMM neproběhly v posledních dvaceti letech v této oblasti žádné změny.

Velká Británie

K žádným rozsáhlým změnám během 80. a 90. let nedošlo. OSVČ jsou pokryty základním flat-rate schématem (základním důchodem) stejně jako ostatní, ale příspěvky odvádějí v jiné výši: 3,226 Euro (2 GBP) týdně + 7% ze zisku mezi 7315 Euro (4535) a 46774 Euro (29000 GBP). (na rozdíl od zaměstnanců s procentuálními odvody z mezd).

Povinné pojištění je pro OSVČ s ročním příjmem nad 3770 GBP (6036 Euro), pro osoby s nižšími příjmy je účast dobrovolná – mohou si i vybrat pilíř, kterého se zúčastní. Existuje možnost vyvázat se z tohoto systému účasti v dalších pilířích, tuto možnost mají i zaměstnanci. V základním schématu neproběhly žádné změny.

Ve druhém pilíři mají OSVČ možnost zúčastnit se schématu osobních důchodů, případně nově od dubna 2001 tzv. systému podílnických důchodů (stakeholder pension). Obojí představuje soukromé důchodové zabezpečení, ke kterému mají přístup i zaměstnanci. OSVČ ovšem nemají přístup k zaměstnaneckým důchodovým schématům ani nemají nárok na druhou složku státního důchodu vázanou na výdělky (SERPS).

Správa dávek i výběr příspěvků je totožná se zaměstnaneckými.

Pojištění samostatně výdělečných osob je zásadním tématem debat o sociálním zabezpečení v **mnoha zemích**. Obecným trendem se stávají univerzální pojišťovací schémata, ale v některých zemích vzhledem k silným neformálním sektorům trhu práce – zemědělstí pracovníci, „městští“ (urban) výdělečně činní a ostatní zapojení v neformálním výdělečném sektoru - není možné toto jednotné schéma zavést. V případě těchto osob je poněkud **složitější sledovat výdělky** (které často velmi kolísají), a tudíž i pravidelné příspěvky do systému. Uspořádání jejich pojištění může vypadat různě: jednotné schéma pro všechny ekonomicky aktivní (př. Maďarsko), speciální plány v rámci všeobecného základního schématu (Polsko), oddělené speciální schéma (př. zemědělci v Polsku) nebo naprosto dobrovolné pojištění.

Dalším bodem v sociálním zabezpečení je **otázka dobrovolnosti** účasti v systému. Dobrovolnost není hodnocena jako velmi pozitivní z hlediska samostatně výdělečně činných vzhledem k nízké atraktivitě této „investice“. Ve všech námi sledovaných zemích je pojištění osob samostatně výdělečně činných povinné (minimálně pro určité skupiny). **Výše příspěvků**, které odvádějí, se ve většině případů rovná celkovým odvodům za zaměstnance. Ve východní Evropě si samostatně výděleční mohou do určité míry sami stanovit objem příjmu, z něž budou příspěvky odvádět. V Německu a Rakousku vychází pojištění z profesních skupin, takže i v důchodovém pojištění samostatně výdělečně činných existují speciální schémata pro určité skupiny osob. V ostatních zemích jsou většinou pokryti základním schématem a případně jen vybrané skupiny OSVČ mají vlastní důchodové plány (př. zemědělci).

Mezinárodní organizace práce navrhuje jako **nejlepší řešení** změn stávajících systémů zabezpečení osob mimo zaměstnání jejich **pokrytí základním systémem**. OSVČ ale bude mít možnost výběru výše příjmu, z kterého bude příspěvky odvádět. ILO uvádí strukturu s dvěma složkami – první, povinná zajišťující základní jednotnou penzi a druhá část, která poskytne definovanou dávku dle výše výdělku (DB) a bude povinná pouze pro zaměstnance formálního sektoru a případně pro vysoko-příjmové OSVČ. Druhou možností úpravy stávajících systému je zavedení principu **definovaných příspěvků** k přímému provázání příspěvků a dávek. Není-li toto zajištěno, systém postrádá prvek motivace pro účast samostatně výdělečných, kteří své finanční zdroje raději užijí jinak. Dalším způsobem zapojení OSVČ je **vytvoření samostatných speciálních schémat**: mohou být vytvořena zvláštní veřejná schémata nebo společný podpůrný systém pro profesní skupiny či spolky.

2. Vztah zdanitelných příjmů a příjmů, z nichž se platí pojistné na důchodové a nemocenské pojištění

Maďarsko

Maďarští experti WMM potvrzují, že příjem pro odvod sociálního i nemocenského pojištění je stejný. Pro odvod příspěvků je stanoven strop. U příjmu pro odvod daně pochopitelně tento strop není. K podstatným změnám v tomto bodě došlo v roce 1997.

Příspěvek na důchodové pojištění (8 + 20% pro rok 2001) se odvádí z hrubé mzdy do maxima 23 Euro denně. Nově je pojistné odváděno i z mateřského příspěvku. Příspěvky na dobrovolné připojištění (3. pilíř) nepodléhají odvodu příspěvků na sociální pojištění (povinné pilíře), ale podléhají platbě daně z příjmu s tím, že 30% příspěvků lze odečíst z daňového základu (s uplatněním maximální možné částky). Ze základu daně se odečítají částky za děti a do 2. pilíře pojištění (fondy).

Základní důchody nepodléhají zdanění až do roku 2013, ale důchody z doplňkového pilíře se daní. Důchody z fondů ve většině případů také nespádají do daňových příjmů.

Nemocenské dávky jsou hrazeny ze zdravotního pojištění, na které platí zaměstnavatel 11% a zaměstnanec 3% z hrubé mzdy. Nemoc do max. 15 dnů v roce je hrazena zaměstnavatelem, poté přechází zodpovědnost na stát, který poskytuje 70% náhradu průměrného příjmu.

Od roku 1998 výběr daně i pojistného zajišťuje daňový úřad, který převádí prostředky na zdravotní a sociální fond. Důvodem byla především lepší přehlednost a administrativní jednoduchost.

Německo

Pro příspěvky na **sociální zabezpečení** se zohledňují hrubé příjmy až do stropu pro sociální zabezpečení. Stropy existují u obou typů pojištění – starobní i nemocenské – a liší se pro východní a západní část země. Tyto stropy podle německých expertů WMM nepřímou limitují státní důchod. Příjem pro platbu daně z příjmu je snížen o odčitatelné položky a zaměstnancovy příspěvky a příspěvky do dobrovolných penzijních plánů. Pro OSVČ existuje strop pro uplatnění daňových výhod z příspěvků na zabezpečení ve stáří. Pojistné důchodového pojištění v celkové výši 19,9% v roce 2001 platí částečně zaměstnavatel a zaměstnanec (oba 9,55%) z hrubé mzdy. K **hlavním změnám** v tomto prvku, které proběhly v 90. letech, patří v roce 1992 zavedená možnost částečného důchodu a omezeného pracovního příjmu.

Příspěvky **nemocenského pojištění** nejsou stanoveny jednotně. Průměrná výše k 1.1.2001 byla 13,7%, přičemž polovinu hradí zaměstnavatel a polovinu zaměstnanec. Krátkodobé nemocenské dávky (do 42 dnů) vyplácí zaměstnavatel. V případě invalidity nastupuje stát a vedle toho může být vyplácena i podniková penze - pokud je tak zaměstnanecký plán postaven. Podle vyjádření expertů

WMM v nemocenském pojištění, které jak tvrdí experti je na zabezpečení ve stáří nezávislé, k žádným změnám nedošlo.

Polsko

Příspěvky na zabezpečení ve stáří odvádí zaměstnanec a zaměstnavatel ve výši 19,52% hrubé mzdy (9,76% oba). Je stanoven strop pro odvod příspěvků – 250% národního průměrného příjmu. Daně se odvádí z příjmu sníženého o odvedené příspěvky.

Pojistné pro případ nemoci a mateřství platí pouze zaměstnanec ve výši 2,45%.

Rakousko

Příspěvky odvádí zaměstnanec ve výši 10,25% a zaměstnavatel 12,55% hrubé mzdy. Pro odvod příspěvků sociálního zabezpečení je pro rok 2001 stanoven strop ve výši 45840 Euro ročně. Příspěvky jsou odečitatelné z daní (ne v případě 2. pilíře). Pro výpočet daně z příjmu se příspěvky na sociální zabezpečení z příjmu odečítají.

Výše nemocenského pojistného je různá pro manuálně pracující (7,90%), úředníky (6,90%) a osoby pracující na dohodu o provedení práce (6,50%) - polovinu platí vždy zaměstnavatel i zaměstnanec.

Slovinsko

Na starobní a invalidní důchod přispívá zaměstnanec dohromady 15,5%, zaměstnavatel 8,85% z hrubé mzdy.

Zdravotní pojištění pokrývá dávky v nemoci a v době ošetřování. Pojistné je stanoveno ve výši 6,36% z platu pro zaměstnavatele a 6,36% pro zaměstnance. Všichni zaměstnanci mají základní zdravotní pojištění a vedle toho mají možnost se individuálně připojit. Platí se ze stejného (tedy hrubého) příjmu jako důchodové pojištění.

Daně se odvádí z příjmu sníženého o nezdanitelné částky (odečitatelné položky na každého poplatníka) a některé zvláštní výdaje (př. dary charitě, stavební spoření atd.). Pojistné se odečítá ze základu daně.

Švédsko

Dle nového penzijního systému zavedeného na začátku roku 1997 platí příspěvky důchodového pojištění zaměstnavatel a OSVČ ve výši 10,21%, příspěvky zaměstnanců jsou stanoveny na 7%

hrubého příjmu. Existuje strop pro odvod zaměstnance – 7,5násobek základní částky. Pro odvod příspěvků je příjem stejný, pro výpočet daně z příjmu se pak odvedené příspěvky odečítají.

Zdravotní péče je hrazena z místních rozpočtů a financována z Národního zdravotního fondu, do nějž přispívá zaměstnavatel 8,8%, OSVČ přispívají 9,23% z příjmu (zdravotní pojištění). V případě nemoci do 3 měsíců je dávka placena státem a společností. Delší nemoc pak umožňuje nárok na důchod od státu a také ze zaměstnavatelských plánů. Jeho výše by neměla překročit hranici 90% původního příjmu ze zaměstnání.

Švýcarsko

Z hrubé mzdy odvádí příspěvky ve výši 5% zaměstnavatel i zaměstnanec. 1.pilíř má strop na dávky, nikoli však na příspěvky, kde je naopak stanovené minimum příspěvku. Příspěvky do základního i podnikového důchodového systému jsou odečitatelné z daní.

Nemocenské pojištění je velmi nejednotné – výše příspěvku se liší v různých kantonech. Při krátkodobé nemoci je platba dávek na zaměstnavateli. Jedná-li se o nemoc dlouhodobější nebo trvalou, vyplácí stát i zaměstnavatel důchod do max. 90% původního příjmu.

Švýcarsko bylo donedávna v evropském kontextu výjimečné svým přístupem k nevýdělečně činným partnerům. Nevýdělečně činný partner měl nárok na důchodové dávky na základě výdělků svého výdělečně činného partnera: odvedené příspěvky se totiž půlí a započítávají oběma zvlášť. Reforma roku 1997 zavedla povinnost odvodu příspěvků i vůči nevýdělečně činným. Mezi lety 1973 a 1997 měly nevýdělečně činné osoby možnost přispívat na základě majetku.

Velká Británie

Jednotné příspěvky do národního pojištění jsou odvozené od výše hrubého příjmu nad minimální hranici (139 Euro týdně pro fiskální rok 2001/2002) – 10% z výdělku týdně platí zaměstnanec a 11,9% platí zaměstnavatel. Příspěvky OSVČ do národního pojištění (státní základní důchod) jsou 2 GBP týdně plus navýšení v závislosti na zisku. Maximální příjem pro odvod příspěvků je 920 Euro týdně pro zaměstnance, pro zaměstnavatele strop neplatí.

Ze základu daně se odečítají stanovené osobní částky. Příspěvky zaměstnavatele jsou odečitatelnou položkou z daní. Příspěvky zaměstnance do podílnického schématu se odvádějí až po zdanění příjmu. Důchody (jak starobní, tak pozůstalostní) podléhají zdanění jako příjem, ale navýšení důchodu na závislé děti daně není. Z důchodu se neplatí příspěvky. Na hrubou mzdu je uplatňováno progresivní zdanění po odpočtu osobních částek které se liší podle věku: hlavní osobní odečitatelné částky pro osoby pod 65 let 6940 Euro ročně, 65-74 let 9158 Euro, přes 75 let 9574 Euro. Osamělí rodiče a manželské páry odečítají navíc 3154 Euro (do 65), příp. 8205 (65-74), 8317 (nad 75 let). Vyšší

odečitatelné částky pro osoby starší 65 let se snižují o 1,60 Euro za každých 3,20 příjmu nad limit 26897 Euro ročně, ale nejméně na úroveň osob- mladších 65 let.

Dávky v nemoci jsou splatné po dobu 28 týdnů nemoci. Poté vzniká nárok na dávku v neschopnosti, kterou vyplácí stát. Také je možné soukromé připojištění pro případ nemoci. Je-li nemoc trvalá, mohou zaměstnavatelé vyplácet dávku ze zaměstnaneckých penzijních schémat.

Příspěvky zaměstnavatele byly v minulosti odváděny ze všech příjmů zaměstnance od minima do stropu – to však způsobovalo neúměrný „skok“ v nákladech na práci u těch, jejichž příjem se pohyboval těsně nad hranicí minima. Proto je dnes ještě uplatňováno tzv. nulové pásmo, kde vzniká nárok na pojištění, ale příspěvky se neodvádějí (podrobněji viz Monografie).

Ve všech sledovaných zemích se příspěvky – jak na základní důchodové, tak nemocenské pojištění - odvádí z hrubé mzdy a ve většině jsou odečitatelné ze základu daně (kromě Maďarska, kde se odečítá pouze určitý příspěvek do fondových schémat [2.pilíř] a příspěvek na připojištění [3.pilíř]). V zásadě tedy můžeme konstatovat, že se obecně příspěvky do povinných schémat odečítají a základ daně je tvořen hrubým příjmem sníženým o zaplacené pojistné a zákonem stanovené odečitatelné položky.

3. Zápočet dob účasti na pojištění ve vztahu k zaplacenému pojistnému a zápočet nepřispěvkových dob

Maďarsko

Úpravy v tomto prvku proběhly především reformou 1997. Započítává se doba vojenské služby, neplacené dovolené a péče o dítě, přičemž délka nároku na pobírání mateřského příspěvku je 24 týdnů a na rodičovský příspěvek do 6 let věku dítěte. Z mateřského příspěvku je odváděno pojistné. Náhradní dobou již není uznáváno vysokoškolské studium. Nepřispěvkové doby je možné si dokoupit. Stát platí pojistné za dobu péče o dítě a vojenskou službu; jeho výše je odvozena od minimální mzdy.

Nárok je spjat s počtem let odpracovaných v Maďarsku. Stát plně garantuje deficit v 1. pilíři vzniklý vysokým odlivem občanů do fondů, částečně pak zajišťuje pilíř 2. Vznik nároku po 180 měsících účasti v systému (nový systém, po 1.7.1998). Pro nárok na plný důchod ze základního schématu je zapotřebí 20 let pojištění. Pro předčasné důchody je to 15 až 20 let.

Německo

K započteným dobám patří období nemoci, rehabilitace, nezaměstnanosti, studia a dalšího vzdělávání ve věku nad 17 let, výchovy dítěte (pokud rodič zůstává v domácnosti; od roku 1992). Experti WMM uvádějí, že docházelo převážně ke snižování kreditu/ohodnocení nepřispěvkových dob s cílem větší sociální spravedlnosti. Jedinou výjimkou je doba péče o dítě. Ta byla vzhledem k demografickým změnám ve všech reformách zvýhodňována: zatímco doba započítávaného studia byla zkrácena, došlo k prodloužení započítávané doby péče o dítě (na 36 měsíců) a byla nově uznána doba péče o osobu blízkou při minimálně 14 hodinách týdně.

Hlavní změny v prvku, které proběhly v 90. letech: 1992 redukce v zápočtu období bez příspěvků (vzdělání); nárůst v uznávané době rodičovství, 1996 redukce zápočtu nepřispěvkových období (vzdělání, nezaměstnanost), 1999 zvýšení zápočtu rodičovské dovolené, 2002 zvýšení zápočtu (zápočtové míry) při výchově dětí.

Podle vyjádření německých expertů WMM k hlavním motivům změn v systému patřil cíl zvýhodnění péče o děti (rodičovská dovolená) za účelem zvýšení porodnosti. Z vyjádření expertů WMM vyplývá, že v poslední době nedošlo ke změnám v čekacích dobách a výpočet závisí na počtu odpracovaných let – za každý rok přispívání se navýší dávka.

V nezaměstnanosti či při studiu po dovršení 17 let jsou příspěvky hrazeny ve snížené míře, za některá započítávaná období se neplatí nic. Za rodiče pečující o dítě do 3 let věku hradí pojistné stát. Ten také pokrývá deficity v bilanci příjmů a výdajů.

Účast v novém systému pouze minimálně po dobu 5 let. Jsou možné předčasné odchody do důchodu, v takovém případě je nutné být pojištěn alespoň 35 let.

Polsko

Započítávají se doby přispívání a dále nepřispěvkové doby, kdy je pojistné hrazeno ze státního rozpočtu. Jedná se o doby, kdy zaměstnanec nepobíral mzdu: doby pobírání dávek sociálního zabezpečení (kromě starobních důchodů), nezaměstnanosti, mateřství (mateřský příspěvek náleží u prvního dítěte 16 týdnů u dalšího 18 týdnů), péče o děti (nárok na testované přídatky na děti do dvou let věku dítěte) a závislé osoby, studium, vojenská služba, služba u policie.

Pro osoby narozené do roku 1949 minimální účast nutná pro vznik nároku na plnou dávku je pro ženy 20 let a 25 pro muže. Pro osoby mladší tato podmínka neplatí (nový systém) – stejné doby účasti jsou vyžadovány pouze u garantované minimální dávky. Nárok vzniká po jakkoli dlouhé účasti.

Rakousko

K započteným dobám patří období vojenské/náhradní a válečné služby, mateřské dovolené (tedy pobírání mateřských přídatků, do 4 let dítěte) a období, v němž pobírá jedinec nemocenské dávky či dávky v nezaměstnanosti.

V některých nepřispěvkových dobách hradí pojistné stát (vojenská služba, mateřská dovolená, pobírání nemocenské dávky či dávky v nezaměstnanosti). Období studia se započítá, doplatí-li si příspěvky účastník zpětně sám. Stát také doplácí v případě, že jedinec ze základního pilíře nedosáhne dávky v min. výši 604 Euro měsíčně.

Pro vznik nároku je nutná minimální doba přispívání 180 měsíců. Pro plnou penzi je minimum 40 let účasti v systému. Předčasný důchod možný po 240 měsících pojištění (při dosažení 56,5, resp. 61,5 let).

Slovinsko

K výrazným změnám došlo v roce 1999. Ty přinesly následující formu. Stát – Institut pro penzijní a invalidní pojištění platí zvláštní dávku osobám s postižením a přídatky na pomoc a péči. Také doplácí Slovincům pobírajícím dávku v jiné republice bývalé Jugoslávie. Zaměstnavatel může svému zaměstnanci „koupit“ až pět let pojištění. 1 rok vojenské služby se nezapočítává, nicméně muži si mohou zpětně doplatit pojistné. Stejná podmínka pro ženy pečující o děti. Stejně tak je možné si „vykoupit“ roky pojištění za období studia a registrované nezaměstnanosti. Nevykoupené roky univerzitního studia, vojenské služby a neregistrované nezaměstnanosti se započítávají, ale neovlivňují výpočet dávky.

Doba účasti minimálně 15 let; na plný důchod muži 40 let aktivity, ženy 35. Rokem 2000 byl navíc zvýšen věk vzniku nároku na starobní důchod.

Švédsko

Nový systém platí od roku 1997. Započítává se doba péče o malé dítě, vojenská či náhradní služba; určitá výše v případě pracovníků s omezenou pracovní schopností, v případě pobírání dávek sociálního zabezpečení (podílí se občan a do 18,5% doplácí stát). Stát platí příspěvky v době péče o dítě, vojenské služby a dalšího vzdělávání, podílí se na příspěvcích osob nemocných, v pracovní neschopnosti, postižených nebo nezaměstnaných.

Stát každému občanovi ze státního rozpočtu zabezpečuje takzvanou garantovanou penzi ve výši 4315 Euro pro rok 2001. Pro nárok na tuto garantovanou část je od roku 1997 nutná rezidence/práce ve Švédsku minimálně 40 let. V novém systému pak není stanovena minimální povinná doba účasti.

Švýcarsko

Od roku 1997 je osobám pečujícím doma o dítě do 16 let (zohledněno i zpětně) či o jiné závislé osoby (předky; bez zpětného zohlednění) připsán pomyslný příjem dle posledního roku před jejich odchodem ze zaměstnání. **Nejedná se o nepřispěvkové doby.** Každý občan má povinnost si platit pojistné. V původním systému vznikal nárok na dávku i partnerovi výdělečně činné osoby, aniž by sama do systému přispívala. V systému by dle švýcarské kanceláře WMM neměly vznikat mezery - příspěvky na pojistné si platí každý již od 20 let věku (i nezaměstnaný; v rámci kategorie osob bez výdělečné činnosti).

Minimální doba pojištění pro získání nároku na dávku z prvního pilíře je 1 rok. Pro plný důchod pak musí být zaplacený příspěvek za 43 let u žen, 45 let u mužů. V tomto ohledu v nedávné minulosti k výrazným změnám nedošlo (WMM).

Velká Británie

Dle britských odborníků kanceláře WMM nedošlo v poslední době k výrazným změnám. Pro základní důchod je započítávána doba pečování o dítě, nemocnou nebo zdravotně postiženou osobu. Ovšem i s odpočtem těchto období musí mít občan minimálně 20 let práce. Pojistné platí stát v případech nemoci, pracovní neschopnosti, nezaměstnanosti a mužům ve věku mezi 60 a 65 lety. V základním systému je nutné odvádět příspěvky minimálně po dobu 10 let. V SERPS stačí pro vznik nároku na částečný důchod jeden rok účasti. Pro plnou dávku pojištění mužů po dobu 44 let, žen 39 let.

Ve většině sledovaných zemí jsou nepřispěvkové doby započítávané do doby účasti v systému spojené s pobíráním dávek sociálního zabezpečení: nemoc, nezaměstnanosti, péče o dítě či jinou závislou osobu, vojenská nebo náhradní služba a studium. V některých případech platí v této době za osobu pojištění stát, některé doby si může sám účastník doplatit. Bez ohledu na toto jsou to doby, které se pojištěnému počítají jako doby pojištění při kontrole plnění podmínek nároku na důchod. Výjimku tvoří **švýcarský systém**, který vůbec nepřispěvkové doby nevymezuje a v každém případě vyžaduje, aby obyvatelé příspěvky odváděli. Výše uvedená dvě období pak mají vliv na kalkulaci státní dávky.

Kromě Slovinska a Švýcarska stát hradí ve sledovaných zemích pojistné v určitých – přesně vymezených – obdobích. Většinou se jedná o dobu péče o dítě (spojenou s pobíráním mateřských či rodičovských dávek), vojenskou či náhradní službu, studium, nemoc a nezaměstnanost. Za některé doby odvádí stát jen část pojistného a některé si sám účastník (případně jeho zaměstnavatel) může doplatit neboli dokoupit. Ve Slovinsku stát nehradí pojistné v žádném období, ale účastník má možnost za nepřispěvkové doby příspěvky doplatit. Ve Švýcarsku pak tyto doby nemají vliv na platbu pojistného – v každé době se očekává od účastníka, že příspěvky odvede.

Ve věci povinné doby účasti/pojištění jsou podmínky velmi různé v závislosti na uspořádání zabezpečení ve stáří. Například Německo má v novém systému stanovenou minimální dobu účasti pro vznik nároku na hranici 5 let, což vyplývá z odrazu délky pojištění na výši dávky. Ve Velké Británii je nutných 10 let přispívání pro nárok na plný důchod, v Maďarsku a Polsku zhruba 20 let, Rakousko, Slovinsko, Švédsko a Švýcarsko podmiňuje plný důchod alespoň 40letou účastí v systému.

Jak píše ve své stati Colin Gillion³, dávkově definovaná schémata obvykle vyžadují minimální počet let přispívání do systému pro vznik nároku na dávku. Těm, kteří přispívají delší dobu, se pak dávka zvyšuje a v opačném případě – není-li minimum splněno, je až na výjimky vyplácena jednorázově definovaná částka. Švýcarsko je příkladem země s velmi nízkou minimální dobou účasti – 1 rok – a dávky jsou následně úměrně redukovány. Jiné země mají stanovené minimum pro vznik nároku v důchodovém věku, ale vyžadovaná doba se snižuje s pozdějším odchodem do důchodu. Schémata s definovanými příspěvky požadavek na minimální účast v systému nemívají, jelikož doba přispívání se přímo odrazí na výši dávky. Ovšem pokud mají státem garantovanou penzi, určitou dobu vyžadují pro vznik nároku na tuto dávku. Dle OECD dlouhá vyžadovaná minimální doba účasti znevýhodňuje jedince, kteří přispívali poměrně dlouhou dobu, ale ne dostatečnou pro vznik nároku. Také pro ženy je vysoký požadavek na účast překážkou, jelikož jak Gillion říká, mají tendenci formálně pracovat kratší dobu než muži. Demotivováni jsou též jedinci, kteří si předem uvědomují, že celou požadovanou dobu nesplní a nárok na dávku jim tak nevznikne.

³ C.Gillion, J.Turner, C.Bailey, D.Latulippe (2000). Social Security Pensions. ILO.

4. Nároky z důchodového pojištění po jednom zemřelém

Maďarsko

Pozůstalostní důchod náleží druhovi / družce, rozvedené manželce anebo manželce. Dočasná penze je vyplácena manželce po dobu 1 roku bez dalších podmínek a je rovna 50% důchodu zemřelého. Stálá penze je vyplácena pouze vdově starší 56 let anebo vdovci staršímu 60 let (v okamžiku úmrtí partnera) anebo tomu, kdo má v péči alespoň dvě děti mladší 16 let. Je ve výši 20% důchodu zemřelého.

Sirotčí důchod vyplácen dětem do 16 let (nebo studujícím do 25 nebo invalidním). Jeho výše je 30% vdovského důchodu, 60% pro oboustranné sirotky nebo pro žijící odděleně.

Rodičovský důchod je vyplácen rodičům / prarodičům, kteří jsou v době úmrtí dítěte / vnuka invalidní, je roven vdovskému důchodu.

Německo

Hlavní změny, které proběhly v 90. letech a dotýkají se tohoto prvku, teprve vejdou v platnost: v roce 2002 má dojít ke snížení důchodu partnera. Německá kancelář WMM upozorňuje právě na tuto reformu – níže uvedené úpravy výše dávek – vedenou vývojem sociální struktury obyvatelstva a pracovních návyků.

Po 5 letech přispívání pozůstalého nebo v případě, že pobírá starobní či invalidní důchod, má nárok na pozůstalostní dávku do případného uzavření nového sňatku.

Sirotčí penze náleží dětem do 18 let nebo do 27 v případě přípravy na budoucí povolání/ studium, a to ve výši 10% důchodu zemřelého. Pozůstalostní důchod byl reformou v roce 2001 snížen na 55% důchodu zemřelého, ale dávka pro studující děti byla zvýšena.

Polsko

Nárok na pozůstalostní důchod vzniká rodině, pokud zemřelý splnil podmínky pro starobní důchod a byl zaměstnán anebo byl nezaměstnán, ale byl by měl nárok na invalidní důchod (bez rozdílu mezi zaměstnancem a OSVČ).

Nárok mají děti zemřelého, jeho partnera a děti adoptované do 16 let (25 studenti nebo invalidé), dále v některých případech také vnuci, partneři a rodiče. Vdova / vdovec musí být starší 50 let nebo invalidní nebo se musí starat o děti mladší 16 let. Pokud vdově nevznikne nárok na rodinný důchod, je možná v případě materiální potřeby výplata dočasného rodinného důchodu do jednoho roku po smrti

manžela; nebo do 2 let, pokud navštěvuje vzdělávací zařízení. Rodinný důchod je rovnoměrně rozložen mezi všechny členy rodiny.

Výše důchodu je 85% invalidního či starobního důchodu, na který by byl zemřelý měl nárok (plus 5% navíc pro 2. a pro 3. pozivatele), pokud je pozůstalý sám, náleží mu 50% dávky. Pro oboustranné sirotky je navýšení určenou částkou. V případě účasti zemřelého v zaměstnaneckém pojištění nárok na státní dávku nevzniká – plnění je na zaměstnavateli. Ten by měl dle délky zaměstnání zemřelého v podniku vyplatit – jednu (do 10 let) až šest (přes 15 let) měsíčních mezd.

Rakousko

Vdovský či vdovecký důchod se rovná 40-60% důchodu zemřelého v závislosti na rozdílu příjmů zemřelého a pozůstalého. 40%, pokud příjmy pozůstalého jsou vyšší než 150% příjmů zemřelého a naopak. Sirotčí důchod je vyplácen ve výši 40-60% vdovského či vdoveckého důchodu (poloviční nebo úplný sirotek). Existence doplňkových dávek. Děti do 18 let (27 v případě přípravy na povolání nebo univerzitního vzdělávání; bez omezení věku pokud se jedná o postižené dítě) mají nárok na 22 Euro/300 ATS měsíčně.

Po dosažení důchodového věku dochází k úpravě starobního důchodu pozůstalého - speciální vdovský důchod pak není. Pod 35 let věku vdovy výplata 30 měsíců, pokud manželství bylo kratší než 10 let. Nárok nenastává při sňatku po dosažení důchodového věku či po přiznání důchodu (až na výjimky). Náhrady vdovám/vdovcům existují a zohledňuje se minimální výše důchodu stanoveného pro samostatně žijícího důchodce a domácnost dvou důchodců.

Slovinsko

Úpravou z roku 1999, jejíž hlavním argumentem byla existence vdovských důchodů ve většině evropských zemí, náleží výplata pozůstalému bez vlastního důchodu staršímu 53 let. Pokud je starší 48 let, v 53 může vznést nárok. Až touto změnou mají nárok i pozůstalí muži. V případě nároku na více důchodů má pozůstalý možnost si vybrat (starobní / invalidní / vdovský). Pokud žádný z důchodů nedosahuje výše průměrného měsíčního důchodu, pak má nárok na 15% navýšení vdovského důchodu. Vdovský/vdovecký důchod (jakási náhrada) může dostat pozůstalý v maximální výši 15% dávky zemřelého. Celková částka nesmí být vyšší než průměrná měsíční dávka v uplynulém roce.

Sirotčí důchody se vyplácejí závislým potomkům mladším 26 let, studujícím v denním studiu bez vlastních výdělků. Jakmile mají vlastní příjem, dávka se přestane vyplácet.

Výše pozůstalostního důchodu se rovná plnému důchodu zemřelého (pokud již důchod pobíral, jinak části důchodu podle nabytých práv do své smrti). Přeživší partner dostane vyšší z důchodů – svůj nebo po partnerovi. Důchod se vztahuje i na dítě narozené do 300 dnů po otcově smrti.

Švédsko

V tomto prvku došlo ke změnám v roce 1990. Náhrada od té doby náleží vdovám (manželkám), které po dobu min. 5 let žily se zemřelým nebo pečují o dítě do 12 let věku. Je vyplácena do věku 65 let podle měnících se pravidel, v max. výši 96% základní částky + 40% dávky z původního ATP systému po dobu jednoho roku (kratší v případě, že se znovu vdá nebo dosáhne důchodového věku – 65 let). Výplata se prodlužuje v případě, že vdova pečuje o dítě nebo je postižená nebo nezaměstnaná.

Sirotčí důchody jsou nárokovány dle provedených úprav a náleží všem dětem do 18 let, případně 20 let při denním studiu. Výše je stanovena na 25% základní částky + 30% z ATP dávky zemřelého.

Švýcarsko

Poslední závažnou změnou v tomto prvku byla dle švýcarských expertů WMM desátá revize systému AVS (1997). Na základě změn struktury obyvatelstva a jejich pracovních návyků byl zaveden vdovský důchod i pro osoby mladší 65 let, které pečují o dítě do 18 let věku. Po dosažení 65 let tento zaniká a vzniká nárok na vlastní starobní důchod. (Dříve měla nárok pouze vdova, která měla v péči závislé dítě.) Dávka závisí na tom, zda partner zemřel před nebo po dosažení důchodového věku. Před je dávka 80% jeho důchodu. Je vyplácena doživotně s výjimkou uzavření nového svazku nebo postižení. Rozvedené ženy mají také nárok na vdovský důchod – pokud se zemřelým žily 10 let a vychovávají-li jeho dítě (pokud tedy platil výživné).

Vdovy, které nesplňují podmínky nároku na vdovský důchod nicméně dostanou jednorázovou dávku, jejíž výše závisí na věku vdovy a délce trvání manželství.

Sirotčí důchod pro děti do 18 let nebo do doby ukončení denního studia ve výši 40% penze, pokud již rodič měl nárok na starobní důchod.

Velká Británie

Úpravy z roku 1988 a nepřijaté návrhy změn z roku 1998. Z pojištění založeného na příspěvcích vzniká nárok na vdovský a vdovecký důchod v jednotné výši. Příspěvky by měly být zaplacený za alespoň ¼ rozhodného období 16-65 let (nebo smrt) pro nárok na vdovskou penzi a penzi pro ovdovělou matku. Pro SERPS by měly být zaplacený příspěvky za alespoň jeden rok.

Všichni zaměstnaní i OSVČ musí platit příspěvky pro základní důchod, pokud jejich příjem dosáhne alespoň 106 Euro týdně, resp. 6036 Euro ročně (OSVČ). V případě SERPS stejné podmínky jako při zakládání nároků na starobní důchod – týká se zaměstnanců s příjmem nad minimální limit.

Existují tři typy pozůstalostních důchodů:

1. Na vdovskou jednorázovou výplatu mají nárok vdovy mladší 60 let (pokud jsou starší, manžel nesměl mít nárok na starobní důchod v okamžiku úmrtí): 1601 Euro.
2. Vdovský důchod náleží ženě ovdovělé po 45 letech věku nebo ženě, jejíž nárok na důchod ovdovělé matky vypršel po dosažení 45 let. Plná výše důchodu 107 Euro týdně náleží vdovám starším 55 let, mladším je za každý rok pod 55 odečteno 7% z plné sazby. Pro získání plného důchodu stejné podmínky jako pro starobní důchod: 90% aktivního života existence pojištění. Minimální důchod je 25% plného základního důchodu za předpokladu trvání pojištění alespoň 25% doby, opět závislé na věku vdovy. Ze SERPS je navýšení podle výdělků zemřelého, snížení se uplatňuje je-li vdova mladší 55 let nebo bez závislých dětí.
3. Důchod ovdovělé matky s dětmi náleží těm ženám, které zároveň mají nárok na přídavek na děti. Důchod ve výši 107 Euro týdně do 16 let věku dítěte. Na každé dítě s nárokem na přídavky je navýšení o 18 Euro na týden, případně 16 Euro, jsou-li mu přiznány vyšší dětské přídavky. Stejně částky jsou pro oboustranné sirotky, platba je prováděna formou „Opatrovnického příspěvku“, je vyžadováno splnění podmínky residence alespoň u jednoho z rodičů. Ze SERPS navýšení podle výdělků zemřelého, snížení se uplatňuje je-li vdova mladší 55 let.

Vdovský důchod i důchod ovdovělých matek podléhá zdanění, navýšení na děti nikoli.

Vdovský a vdovecký nárok se ze současných 100% SERPS postupně počínaje rokem 2002 do roku 2010 snižuje až na 50%. To bude cílová výše důchodu SERPS osoby, jejíž partner coby pojištěnec by dosáhl důchodového věku v roce 2010 nebo později.

Míra zdanění stejná jako u starobních důchodů.

Nárok na vdovský důchod zaniká novým manželstvím. Po dobu kohabitace je pozastaven. Související dávky: příspěvek na pohřeb ze sociálního fondu, závislý na soc.potřebnosti ve výši 961 Euro. Úplný sirotek má nárok na sirotčí důchod do 16 let, resp. 19.

Všechny systémy se nějakým způsobem podílejí na zabezpečení pozůstalých. Většina z vybraných zemí má toto zabezpečení rozděleno na dávku pro vdovu/vdovce a dávku pro pozůstalé potomky – pro osoby závislé na zemřelém. Výše dávky je stanovena procentuálně, a to téměř výhradně z dávek, na něž měl zemřelý nárok nebo by mu tento v budoucnu vznikl. Dnes se tato výše pohybuje mezi 40 až 100 procenty. Historickým podnětem vzniku této dávky byla závislost rodiny na příjmu otce/muže – hlavy rodiny, jehož smrt zpravidla připravila rodinu o veškeré příjmy. Tento model již v dnešní době není obvyklý. Mimo jiné i proto došlo k úpravám v podmínkách nárokování vdovských/vdoveckých

důchodů. Jedná se především o možnost nárokovat vdovecký důchod pro muže. Podmínky pro nárok jsou v tomto případě občas přísnější. Některé země mají také stanovenou délku trvání svazku pro vznik nároku na pozůstalostní dávky (čímž se předchází tzv. „deathbed marriages“/sňatkům uzavřeným ve vysokém věku právě za účelem možnosti vzniku nároku na dávku). Opakem je pak uznání nároku partnerovi, který žil s nebožtíkem po určitou dobu bez legálně uzavřeného svazku – kromě Maďarska a Slovinska se toto v Evropě neuznává. Dalším specifikem současné doby je množství rozvodů, na jehož základě v některých zemích mohou nárokovat pozůstalostní dávky i rozvedení partneri – například ve Francii, Maďarsku, Slovinsku. Vdovské důchody jsou vesměs vypláceny doživotně či do doby uzavření dalšího sňatku. V Polsku je organizace těchto dávek poněkud odlišná: pozůstalí mají nárok na takzvanou rodinnou dávku a zaměstnavatel zemřelého vyplácí jednorázově násobek příjmu bývalého zaměstnance, a to podle toho, jak dlouho byl u něj zaměstnán. V Rakousku je smrt partnera zohledněna ve výši důchodu pozůstalého, zvláštní dávka vdovám/vdovcům neexistuje. Sirotčí důchody mohou nárokovat děti do určitého věku, který je vyšší v případě intenzivní přípravy na povolání (studia). Jejich výše je taktéž stanovena procentem z dávky zemřelého rodiče.

V souvislosti se změnami rodinných typů a drah rodinného života řada zemí zavedla a zavádí i tzv. **dílčení důchodových nároků**. V Německu dílčení existuje ve všech penzijních systémech již dlouho. Švýcarsko má zavedené dílčení důchodových nároků u dávek z příspěvkově definovaných schémat a od 1997 ze státního zabezpečení. Dávka je rovnoměrně rozdělena a zapsána na účet obou partnerů. Důchody obou partnerů nesmí přesáhnout částku 150% maximálního důchodu (3090 CHF měsíčně). Švédsko má sdílení dávky od 1997. Velká Británie počínaje 1.12.2000 zavedla dílčení nároků na důchod ve schématech vztažených k výdělkům coby součást sociální reformy. Tedy platí pro většinu zaměstnaneckých, osobních, podílnických důchodů i pro SERPS. Nevztahuje se na státní základní penzi ani na vdovský důchod. Dílčení je nyní předmětem rozvodového řízení.

5. Souběh důchodu a příjmu z výdělečné činnosti

Maďarsko

Důchod se vyplácí bez ohledu na pracovní aktivity. Základní důchod, na rozdíl od důchodu z druhého pilíře, nepodléhá zdanění až do roku 2013. Pracovní příjem je daněn stejně jako u pracujících v aktivním věku.

Německo

Podle německých korespondentů WMM proběhly významné změny v tomto prvku v roce 1992. Vznik nároku na částečnou penzi s omezením do 65 let věku a s běžným postupem odvodu daní z příjmu (dávka + příjem). Těmito změnami bylo zamýšleno zvýšení možnosti práce starších občanů a částečně také snížení nezaměstnanosti mladých lidí. Ale tyto efekty dosud nebyly sledovány.

V případě osoby do 65 let věku pobírající plnou penzi je možný výdělek maximálně 630 DEM měsíčně. Pokud pobírá částečný důchod, je tato částka navýšena dle posledního příjmu, z něž bylo placeno pojistné. Po dosažení 65 let věku je možnost výdělku neomezená. Příjem je daněn jako obvykle. Z dávky do 21 429 Euro (42 000 DEM) ročně se daň neplatí v případě, že důchodce nemá další příjem.

Mezi hlavními změnami 90.let najdeme v roce 1992 umožněný částečný důchod a omezený pracovní příjem.

Polsko

Od 1.1.1999 důchodci, kteří dosáhnou zákonné hranice věku odchodu do důchodu, nemají omezení na další výdělek. Dávka starobního důchodu je pak upravena započtením nově odvedených příspěvků a dle předpokladu dožití. Zároveň s příjmem se také daní. Polští experti WMM upozorňují, že existují výjimky, pro které platí stará pravidla (snížování dávky při určité výši příjmu atd.).

Rakousko

Souběh je možný do maximální výše výdělku rovné 604 Euro (8,312 ATS) za měsíc nebo pokud jedinec přispíval na pojištění 420 a více měsíců. Nespĺňuje-li tyto podmínky jeho dávka se sníží až o 15%. V případech předčasných a částečných důchodů je souběh možný do výše 289 Euro (3,977 ATS) výdělku měsíčně, je-li tato částka vyšší, vyplácení dávek je ukončeno.

U mužů nad 65 let a žen nad 60 je souběh bez omezení, pokud dotyčný přispíval alespoň 35 let. Důchod plně podléhá zdanění a odvodu na zdravotní pojištění.

Slovinsko

K posledním změnám došlo reformou roku 1999. Není možný dvojitý status: být jak důchodcem, tak zaměstnancem na plný úvazek. Výjimkou je částečný důchod. Souběh příjmu a důchodu je možný do maxima polovičního úvazku (zde existují velmi malé výjimky - př. umělci). Možnost pracovat více se vylučuje s vyplácením dávky. Důchod se vyplácí bez ohledu na to, zda důchodce na max. poloviční úvazek pracuje nebo ne. Samotná výše příjmu neovlivňuje výši důchodu. Pokud je dávka jediným příjmem, není předmětem daně z příjmu.

Švédsko

Výdělek není omezený do výše trojnásobku základní sazby, poté nárok na dávku zaniká. Příjem i s dávkou je daněn obvykle. Švédští důchodci odvádějí nadále vedle daní i příspěvky na pojistné ze svého důchodu, které je jim podle pojistně-matematických principů započítáváno. Mají tedy možnost stále si již vyplácený důchod zvyšovat.

Švýcarsko

Není omezena výše výdělku při současném pobírání dávky. Důchod je připočten k příjmu a zdaněn.

Velká Británie

Bez omezení, nárok na důchod není ovlivněn výdělkem pokud osoba oprávněná pokračuje nebo začne pracovat nebo podnikat po dosažení důchodového věku.

V případě delšího pobytu důchodce v nemocnici nebo v ústavu sociální péče se výše důchodu podle přesných pravidel redukuje.

Ve většině sledovaných zemí je souběh příjmu z aktivní činnosti a dávky starobního důchodu bez omezení. Jen důchodci ve Slovinsku mohou pracovat maximálně na poloviční úvazek, aby si zároveň zachovali nárok na dávku a švédští občané mají souběh umožněn do výše příjmu rovné maximálně trojnásobku základní částky. Až na Maďarsko (výjimka do roku 2013) a Německo (nedaní příjem do limitu) je tento příjem spolu s dávkou daněn jako obvykle.

6. Valorizace a indexace důchodů

Maďarsko

Do roku 2001 se podle zákona valorizovalo dvakrát ročně (v červnu a lednu) tak, aby dohromady obě valorizace odpovídaly růstu čisté průměrné mzdy. Od roku 2001 nový systém: valorizováno 1x ročně k 1.1. dle švýcarského indexu (index spotřebitelských cen + index růstu průměrných čistých mezd/2). Podle místních expertů WMM se neodehrály žádné změny v nedávné době.

Německo

Pravidelné úpravy penzí probíhají každý rok (1.7.) podle vývoje čistých mezd v minulém roce ve srovnání s rokem předchozím. V roce 2000 a 2001 je však výjimečně zohledněn vývoj cen. Do roku 1991 byla valorizace dávek založena na vývoji hrubých mezd. Od roku 2002 valorizace dle nárůstu hrubých mezd, jelikož úpravy na základě hrubých mezd občas vedly k větším nákladům aktivních osob (sociální spravedlnost).

Hlavními změnami byly podle německých korespondentů právě v roce 1992 valorizace vázaná na růst čistých mezd, 2002 pak redukce ve výpočtu při valorizaci.

Polsko

Od roku 1999 jednou ročně mix cen a 20% (pro rok 2001) rozdílu mezi prognózovanou úrovní příjmů a cenovou inflací. Rovnici počítá Centrální statistická kancelář. Je-li inflace vyšší než 10%, valorizuje se dvakrát ročně.

Rakousko

Dochází ke každoroční úpravě (1.1.) dle návrhu Ministerstva práce a sociálních věcí, který je zpravidla stanoven v souladu s vývojem čistých mezd.

Slovinsko

Z vyjádření expertů firmy WMM vyplývá, že v tomto bodě dochází průběžně od roku 1999 ke změnám. Touto úpravou byla zavedena měsíční valorizace na základě vývoje průměrných mezd (do té doby byla indexace založena na vývoji inflace). Navíc jednou ročně může být adjustace prováděná parlamentem v případě, že by podíl průměrné mzdy na průměrné starobní penzi za plnou dobu pojištění nedosáhl 85%.

Švédsko

Od roku 1997 je zavedena garantovaná penze. Její výše i výše dávek z povinného pilíře je stanovována na základě základní částky (base amount), která se mění pravidelně jednou za rok podle vývoje cen. Dávky z prvního pilíře jsou upravovány dle míry pomyslného budoucího růstu – o 1,6%. Je-li reálný růst jiný, indexace se úměrně tomu upraví.

Švýcarsko

Pravidlo valorizace jednou za 2 roky (1.1.) podle vývoje cen i mezd (tzv. švýcarský index). Předčasná valorizace se provádí v případě inflace vyšší než 4% ročně. Odborníci firmy WMM neuvádějí žádné změny v nedávné době.

Velká Británie

Důchody se indexují minimálně jednou ročně (obvykle v dubnu) v závislosti na pohybu celkové úrovně cen. Do roku 1980 byl základní důchod valorizován dle vývoje mezd. Odborníci WMM zmiňují, že se vláda zavázala k jedné výjimečné úpravě dávek v roce 2002 (ne dle obvyklého vzorce, ale bez změn provázání s příjmem).

Valorizace dávek je možná několika způsoby. Jedním je úprava na základě vývoje spotřebních cen, tu aplikuje například Velká Británie. Druhým možným způsobem udržování úměrné výše dávek je úprava dle vývoje mezd – hrubých (původní indexace v Německu) nebo čistých (současný přístup Německa), které během doby přispívání narůstají pomaleji. Kombinace zohlednění vývoje mezd a cen je aplikována kromě Švýcarska také v Polsku a nazývá se švýcarský index. Úpravy mohou probíhat pravidelně (obvykle je to jednou ročně) nebo náhodně – v některých zemích střední a východní Evropy je zohledňována až překročí určité hranice růstu minimální mzdy. Pravidelná indexace je podle vyjádření Mezinárodní organizace práce vhodnější, neboť poskytuje pracujícím jistotu a snižuje politický aspekt těchto úprav. Frekvenci indexace je dle ILO vhodné určovat v souvislosti s vývojem inflace. Je-li nízká, považuje Gillion (2000) roční úpravu za dostatečnou. Je-li vysoká, doporučují častější změny kvůli možným nesrovnalostem v reálné hodnotě dávek. Indexaci dávek považují za obvyklou součást systémů s definovanými dávkami minimálně ve vyspělých zemích, ne však v zemích s definovanou výší příspěvků. Neexistuje ovšem jednotný názor na nejvhodnější způsob úpravy výše dávek. Zohledněna by měla být jak adekvátnost, tak finanční náročnost a únosnost.

III. Závěry

1. Typizace úprav vybraných prvků

V oblasti **důchodového pojištění OSVČ** se Česká republika zařazuje mezi státy s univerzálním pokrytím, což ovšem někdy znamená pokrytí základním schématem na minimální úrovni. Příkladem toho je švýcarský základní nivelizační přístup, který je ovšem možné doplnit účastí ve standardním druhém profesním schématu. To není běžné v jiných zemích – např. OSVČ ve Velké Británii odvádějí jednotné příspěvky navýšené o část ze zisku převyšujícího stanovený limit, mají nárok na jednotné základní dávky a nemají přístup do 2.pilíře s výjimkou nově zavedených kapitálových (podílnických) důchodů. Oddělená schémata nacházíme víceméně pouze v bismarckovských státech – Rakousko, Německo, Francie, Polsko, kde často systémy pro speciální skupiny zastřešují veškeré sociální pojištění, nejen starobní důchody.

Tab.6 Typy přístupů k důchodovému pojištění OSVČ

	Jednotné všeobecné schéma	Speciální plány pod všeobecným schématem	Oddělené speciální schéma
Česká republika	X		
Maďarsko	X		
Německo			X
Polsko		X	Zemědělci, policie, soudci, vojáci
Rakousko		Učitelé, umělci, malé výdělký ...nižší příspěvky než závislé zaměstnání	Notáři, zemědělci
Slovinsko	X		
Švédsko	X		
Švýcarsko	X		
Velká Británie		Jiná konstrukce příspěvků, nárok jen na flat rate část; 2 různé skupiny: 1.skupina – standard. OSVČ 2. rybáři s podílem na zisku	

Dalším prvkem, kterého se analýza dotýká, je **vztah mezi zdanitelnými příjmy a příjmy, z nichž je placeno pojistné**. Ve všech zemích v prvním pilíři základního pojištění se nejprve odvedou příspěvky a teprve z hrubé mzdy snížené o daný odvod je vypočtena daň z příjmu. Rozdíly nastávají až ve druhém pilíři, kde stát často vyjadřuje své preference vůči vícezdrojovému financování důchodového příjmu právě možností snížení daňového základu o příspěvky odvedené do zaměstnaneckých, případně jiných doplňkových důchodových schémat pod druhým pilířem.

Šetření ve vybraných zemích nepřineslo informace o širší oblasti, než je oblast důchodového zabezpečení. Nemáme tedy k dispozici – s výjimkou Švýcarska – údaje o dalších příjmech, které by teoreticky mohly nebo nemusely podléhat odvodu sociálních příspěvků, když zároveň podléhají

zdanění. Jedná se o zvláštní dohody o provedení práce, autorské smlouvy, ale i o kupř. možnost odvodu příspěvků nevýdělečně činných na základě majetku, jak tomu bylo po 15 let právě v již zmíněném Švýcarsku.

Vztah dob účasti na důchodovém pojištění k zaplacenému pojistnému a podmínky započtení nepřispěvkových dob je poměrně žhavé téma. Tím, že v České republice není oddělena administrace důchodů od státního rozpočtu, stát na rozdíl od jiných zemí a na rozdíl od zdravotního pojištění v ČR neodvádí pojistné za „své pojištěnce“, čímž vytváří malformaci v systému. Vzhledem k nepříznivému demografickému vývoji stát obvykle platí pojistné za osoby pečující o děti – tedy pobírající mateřské či rodičovské dávky. Dále zpravidla hradí pojistné za dobu vojenské služby. Ovšem kupř. studium už často bývá nahlíženo jako soukromá investice a v řadě zemí je potřeba zpětně za dobu studia příspěvky doplatit.

Tab.7 Typy přístupů ke vztahu dob účasti na důchodovém pojištění k zaplacenému pojistnému a podmínky započtení nepřispěvkových dob

	Platí stát	Doplácí pojištěnec / má možnost doplacení	Neplatí nikdo
Česká republika			Mateřství, rodičovství, nezaměstnanost, nemoc, voj.slужba, studium
Maďarsko	Péče o dítě, voj.slужba Základ: minimální mzda	Další období lze dokoupit (např. studium VŠ)	
Německo	Péče o dítě, částečně nezaměstnanost a studium		
Polsko	Mateřství, rodičovství, nezaměstnanost		
Rakousko	Vojna, mateřství, nemoc, nezaměstnanost	Studium	
Slovensko		Možnost doplacení vojny a studia, zaměstnavatel může dokoupit 5 let zaměstnanci	
Švédsko	Péče o dítě, vojna, další vzdělávání; částečně nemoc a nezaměstnanost		
Švýcarsko		Povinnost doplacení všech dob (i např. nezaměstnanost); nejde o nepřispěvkové, ale o započtené doby	
Velká Británie	Nemoc, nezaměst., prac.neschopnost		

S výjimkou Polska a Švýcarska nedosahují **nároky z důchodového pojištění po jednom zemřelém** částky vyšší než je 60% důchodu zemřelého. Zpravidla je výše pozůstalostního důchodu vyjádřená procentní částkou ze starobního, případně invalidního důchodu zemřelého. Výjimku v tomto tvoří Velká Británie, která má základní dávku jednotnou, a dále pak vedle ČR ještě Švédsko, kdy oba státy

pozůstalostní důchod skládají z pevné a procentní částky. Británie pro pozůstalé po zaměstnancích v prvním pilíři ještě vyplácí pozůstalým důchod ze SERPS – docházíme tedy k paralele ČR a Švédska. Někdy bývá na souhrn pozůstalostních důchodů uplatněn strop na úrovni 100% důchodového nároku zemřelého: ze zemí našeho výběru je tomu tak ve Švédsku a ve Švýcarsku (100%).

Tab.8 Typy přístupů k nárokům z důchodového pojištění po jednom zemřelém

Poměr vůči teoretickému starobního důchodu zemřelého	Do 60 %	61 – 80 %	Nad 81 %	Speciální podmínky důchodových nároků
Česká republika	Pozůstal. Jednotná částka + 50% procentní výměry zemřelého, 1 rok nebo při péči o dítě, invaliditě, stáří, ... Siroť. Jednotná částka + 40% procent.výměry zemřelého			
Maďarsko	Pozůstal. 50% 1 rok Siroťčí 30% vdovského důchodu.			Nárok rozvedeného partnera – max. na úrovni výživného; nárok bez legálně uzavřeného sňatku
Německo	Pozůstal. 55% do smrti Siroťčí 10%			
Polsko			Pozůstal. – rodinná dávka 85-95% (dle počtu dětí) do smrti.	Zaměstnavatel vyplácí jednorázovou dávku.
Rakousko	40-60% důchodu zemřelého v závislosti na rozdílu příjmů zemřelého a pozůstalého. Siroť. 40-60% vdov.důchodu (1/2 nebo zcela sirot.)			Nárok rozvedeného partnera pokud mu bylo přiznáno výživné Siroťčí důchod je stanoven na 22 Euro měsíčně.
Slovinsko	Vdov. 45-55% Důchod pozůstalého se může upravit o 15% až do výše průměrné měsíční dávky v minulém roce.			Nárok rozvedeného partnera; nárok bez legálně uzavřeného sňatku
Švédsko	Pozůstal.max.96% zákl.částky + 40% z původního ATP; 1 rok Siroťčí 25 základní částky + 30%			
Švýcarsko		Vdovský do 65 let 80% Siroťčí 40%		Nárok i na dávky z 2.pilíře max.40%, při dosažení 45 let nebo při výchově dětí; rozvedená vdova nárok též
Velká Británie	Vdovský jednotná dávka a SERPS – kopíruje zákl. důch. pojištění, 3 typy dávek Siroťčí pouze pro úplného sirotka			

Souběh důchodů a příjmů z výdělečné činnosti je ve většině zemí našeho výběru možný bez omezení. Podíváme-li se blíže na podmínky, pak vidíme, že v pěti zemích výběru důchod podléhá dani z příjmů. Někde je osvobozen od příspěvků – výjimku tvoří např. Švédsko, které uplatňuje pojistně-matematické principy v možnosti stálého zvyšování důchodových nároků a příspěvky jsou odváděny stále. Obdobnou cestu zvolilo Polsko.

Tab.9 Typy přístupů k podmínkám souběhu důchodů a příjmů z výdělečné i jiné činnosti

	Míra ekonomické aktivity mužů 65+			Míra ekonomické aktivity žen 65+			Míra restrikce souběhu důchodu a příjmu z výdělečné činnosti		
	1988	1997	1999	1988	1997	1999	Bez omezení	Částečná restrikce	Plná restrikce
Česká republika	9,4	8,7	7,2	3,9	2,9	2,9		2 roky po odchodu do důch. omezení příjmu, dál bez; d.nedaněn, p. daněn	
Maďarsko	5,4	3,2	3,8	2,7	1,8	1,6	Bez omezení, důchod nedaněn (do roku 2013), příjem ano		
Německo	5,1	4,5	4,6	1,8	1,7	1,6		Po dosažení 65 let bez omezení, d. nedaněn do limitu, p.daněn	
Polsko	19,1	15,3	13	11	7,7	6	Bez omezení, obojí daněno		
Rakousko (1994 místo 1988, 1998 místo 1999)	6,2	4,5	4,4	2,7	2,1	1,9		Omezení příjmem, důchod daněn	
Slovensko								Max. ½ úvazek, obojí daněno	
Švédsko	14,9	12,3	12,8	4,9	3	2,4		Do 3* zákł.sazby, obojí daněno	
Švýcarsko	20,2	14,5	14,6	13,2	8,1	8,5	Bez omezení, obojí daněno		
Velká Británie	8,1	7,6	7,9	2,8	3,2	3,5	Bez, d. daněn – ne příspěvky, p.daněn		

(Pramen k zaměstnanosti: Labour Force Statistics 1977 - 1999. OECD 2000 Edition. Rakousko: LFS 1980-2000, OECD 2001Edition)

Valorizace důchodů se děje trojím způsobem. Buď v závislosti na vývoji cen nebo mezd nebo v kombinaci obou.

Tab.10 Typy přístupů k valorizaci a indexaci důchodů

	Valorizace podle cen	Podle mezd	Kombinace
Česká republika			Kombinace od 1991; řada změn v 90.letech, využíváno jako cesta v úsporných opatřeních 1998 – pouze ceny; netranspar.
Maďarsko			Švýcarský index (index spotř. cen+průměr čistých mezd/2)
Německo		Hrubé mzdy od 2002, do té doby čisté	
Polsko			Ceny a rozdíl očekávaných mezd a cen.inflace
Rakousko		Čisté mzdy	
Slovensko	12krát proběhla valorizace dle průměrných mezd, 1krát dle inflace		
Švédsko	X		
Švýcarsko			Švýcarský index
Velká Británie	od 1980, předtím mzdy		

Ve vybraných prvcích důchodového pojištění nelze vysledovat jednotnou cestu k ideálnímu řešení. Česká republika se shoduje ve vybraných prvcích s různými státy – dvakrát se Švýcarskem, Maďarskem, Švédskem a Slovinskem, jednou s Polskem, částečně i s Velkou Británií, Německem a Rakouskem. Typologie, kterou je možné uplatnit na seskupení států v reformách celých důchodových systémů, zde použít nelze. Vývoj a stav vybraných prvků základního systému důchodového pojištění nepodléhá, jak jsme již měli možnost posoudit, kategorizovatelným reformám systémů ani trendům a seskupením v sociodemografických a ekonomických ukazatelích. Prvky jsou, možná více než celkové reformy, velmi výrazně předmětem vyjednávání všech zúčastněných stran.

Z pramenů, které lze zkoumat na dálku, a z šetření u národních korespondentů ve sledovaných zemích získal výzkumný tým především (do jisté míry) obecné informace. U prvků však často rozhodují detaily, které nebývají předmětem zájmu výzkumníků či odborných statí a v legislativě nebývají zdůrazněné. Analýza se dotýkala velkého množství zemí, což považujeme za dobré pro základní orientaci. Pro hlubší dobrou analýzu by však bylo zapotřebí buď dále zúžit výběr zemí nebo každé zemi věnovat více času a prostoru a konkrétní detaily uspořádání ve vybraných prvcích, včetně politické ekonomie změn, zjišťovat na místě konzultacemi s tvůrci systému. Z výše zmíněných důvodů jde i modelování po základních specifikacích a doporučení pro další pokračování české důchodové reformy jsou v obecné rovině.

2. Doporučení pro další kroky v české důchodové reformě

Důchodové pojištění OSVČ

Mezinárodní zkušenosti v důchodovém pojištění OSVČ prokazují velmi odlišné přístupy. V českém systému by v budoucnu pravděpodobně nemělo dojít k zásadní systémové úpravě pojištění OSVČ. Na základě našich analýz doporučujeme zvážit v oblasti pojistného na sociální zabezpečení a státní politiku zaměstnanosti konkrétní úpravu minimálních a maximálních limitů pro pojistné. Úroveň těchto limitů je v každém případě citlivou záležitostí (především minimální hranice) a vyžádá si bezpochyby nejen složitá politická jednání, ale především dodatečné analýzy. Vzhledem k tomu, že takové analýzy musí být založeny na relevantních statistických datech a informacích, doporučujeme MPSV realizovat speciální šetření příjmů OSVČ doplněné o specializované sociologické šetření této skupiny ekonomicky aktivních osob.

Vztah zdanitelných příjmů a příjmů, z nichž se platí pojistné na důchodové a nemocenské pojištění

Stát vyjadřuje své preference vůči vícezdrojovému financování důchodového příjmu možností nezdanitelných příspěvků na připojištění. Doporučujeme zachovat současný stav v České republice.

Zápočet dob účasti na pojištění ve vztahu k zaplacenému pojistnému a zápočet nepříspěvkových dob

Na základě výsledků našich analýz doporučujeme zvážit zavedení obdobného systému pojistného za započtené nepříspěvkové doby zaplacené státem v obdobném rozsahu, jako je tomu v systému zdravotního pojištění.

Nároky z důchodového pojištění po jednom zemřelém

Další úpravy závisí na další reformě základního systému starobních důchodů. V případě zavedení vyšší vazby základních důchodů na zaplacené pojistné doporučujeme zvážit současný výpočet pozůstalostních důchodů stejným směrem s možností stanovení minimálních úrovní pozůstalostních důchodů, při volbě setrvání na současné nízké diferenciaci starobních důchodů by bylo vhodné zvážit zavedení jednotné úrovně pozůstalostních důchodů.

Souběh důchodu a příjmu z výdělečné činnosti

Doporučujeme zachovat současný stav. V budoucnu záleží na další reformě základního systému.

Valorizace a indexace důchodů

Doporučujeme především zavedení každoroční pravidelné valorizace ke konkrétnímu pevnému datu. Mechanismus indexace by měl v reakci na další reformy základního systému zaznamenat nárůst váhy indexace podle růstu mezd v případě zavedení vyšší vazby důchodů na zaplacené pojistné.

Zdroje

Comparative tables of social security schemes. 8th edition. Council of Europe. 1997

Gillion, C., Turner, J., Bailey, C., Latulippe, D. (eds.) (2000). Social Security Pensions. Development and reform. ILO, Geneva.

Change and Choice in Social Protection. The Experience of Central and Eastern Europe. Volume 1. Phare – Consensus. Pantheon. The University of York. 1999.

MISCEEC 1999.

MISSOC 1998, 2000. European Commission, Brussels, 1998, 2000.

OECD (2000). Reforms for an Ageing Society. Social Issues.

Pensions International, May 2001

Schoukens, P.S.J.M. (ed) (1994). Social Protection of the Self-Employed in the European Union. Kluwer Law and Taxation Publishers. Deventer, Nizozemí.

The Future Evolution of Social Protection from a long-term Point of View: Safe & Sustainable Pensions. European Commission, Brussels, 2000.

Worldwide Benefit & Employment Guidelines. 2001/2002 Edition. Eastern Europe. William M.Mercer, 2001.

Worldwide Benefit & Employment Guidelines. 2001/2002 Edition. Western Europe. William M.Mercer, 2001.

www.bfa-berlin.de, www.avs-ai.ch

www.dwp.gov.uk, www.pensionguide.gov.uk

www.nber.org/books/pensioncrisis: aktualizované příspěvky z konference Coping with the Pension Crisis: Where Does Europe Stand? konané v březnu 2000.

Další zdroje ke konkrétním státům viz samostatná příloha „Monografie“.

ASSESSMENT OF KEY ASPECTS OF PENSION SYSTEMS AND REFORMS

Country:

Compiled by:

As you are no doubt aware of, social security systems in Central and Eastern Europe are undergoing significant change.

We would be grateful if you could assist us by providing your comments against each of the questions below. The questions are grouped in two sections:

- I. Changes to specific elements of benefit calculations during last twenty years
 1. Coverage of the self-employed
 2. Taxable income vs. income subject to social security contributions
 3. Qualifying periods
 4. Non-contributory periods
 5. Survivors benefits
 6. Accumulation of pension benefits and earnings
 7. Pension benefits adjustment to inflation

You will note that the same questions are asked for each of the 7 items.

- II. Pension reforms during last ten years
 1. Perceived problems with pension systems
 2. Formulation of strategy, political and expert discussion
 3. Reform concepts and long term strategies

To assist you, the completed questionnaire for Switzerland is attached. The results of the analysis will be shared with you and also fed into the work currently being driven by Jacques Coulet to collect information on current and future state provision.

To have a common understanding, we propose to use the following terminology:

Pillar I – public or state mandatory system of protection in the old age, which secures at least basic needs in old age.

Pillar II – compulsory or voluntary, sector or company scheme of pension protection, usually with employer's involvement, usually funded

Pillar III – optional protection measures that cover risks of old age, survival or disability, such as different insurance products and endowment policies

Part I below refers mainly to Pillar I.

PART I.
SELECTED ITEMS OF PENSION SYSTEM

I.1. PENSION INSURANCE OF SELF-EMPLOYED (Please, describe the most significant changes during eighties and nineties in social insurance of self-employed.)

We are interested in this topic mainly from the point of view of differences between pension security of employees and of the self-employed. In many countries there are substantial differences in treatment of these two basic groups, in some countries problems arose in respect of pension insurance of the self-employed. The latter is the case e.g. of the Czech Republic, where the level of collected contributions from the self-employed is much lower than that collected from employees resulted from different income assessment base for these two groups.

Date and main content of changes in this item
Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group etc.
Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development? Yes (could you document it somehow?)/ No
Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance? Yes (please comment) / No

I.2. RELATION BETWEEN TAXABLE INCOME AND INCOME FROM WHICH THE INSURANCE CONTRIBUTIONS ARE PAID

In the Czech Republic the first step is to pay contributions to health and social (pension) insurance from gross wage, secondly a non-taxable amount is deducted (around subsistence minimum) and from the rest taxes are paid. The focus of this part is in problems that are in different countries in this particular area.

A. GENERAL QUESTIONS:

If there are any differences in the definition of income for the purpose of taxation and for the purpose of social security contributions what is the philosophy behind these differences?
Could any effects or impact of these different definitions of income be described (impact on the state budget, impact on the citizen's income, etc.)?
Is there any interaction with the sickness insurance system that can be described?

B. PLEASE, DESCRIBE THE MOST SIGNIFICANT CHANGES DURING EIGHTIES AND NINETIES WHICH CONCERNED THIS ISSUE:

Date and main content of changes in this item
Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group, etc.
Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development? Yes (could you document it somehow?)/ No
Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance? Yes (please comment) / No

I.3. QUALIFYING PERIODS

The CEE countries are well known as countries with long qualifying periods for eligibility for full old age pension. One of the key attributes of reforms in these countries is among others to shorten these periods and to interconnect them on actuarial bases with pension formulas. Again, the research team is very much interested in latest and prospect development of this particular item in respective countries.

Date and main content of changes in this item
Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group, etc.
Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development? Yes (could you document it somehow?)/ No
Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance? Yes (please comment) / No

I.4. NON-CONTRIBUTORY PERIODS CREDITED OR TAKEN INTO CONSIDERATION

The Czech Republic has a wide scope of non-contributory periods, which are taken into account in counting pensions. This is especially true for women (...). It is proposed to restrict the credited periods and we are interested in the way how other countries perceive this particular area.

Date and main content of changes in this item
Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group, etc.
Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development? Yes (could you document it somehow?)/ No

Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance? Yes (please comment) / No
--

I.5. SURVIVORS PENSIONS

Date and main content of changes in this item
Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group etc.
Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development? Yes (could you document it somehow?)/ No
Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance? Yes (please comment) / No

I.6. ACCUMULATION WITH EARNINGS

We are interested in possible restrictions of accumulation of pension benefits with earnings, including tax treatment of pension benefits. Many countries including the Czech Republic put strict restrictions on the possible accumulation, mainly during the first two years after entry of the retirement.

Date and main content of changes in this item
Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group , etc.
Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development? Yes (could you document it somehow?)/ No
Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance? Yes (please comment) / No
Is there any relation between qualifying period and paid contributions?

I.7. PENSIONS ADJUSTMENT

We are interested in legal provisions and in formulas regarding pension benefits adjustment, how the adjustment formulas are based, to what are they connected (inflation, wage development etc.).

Date and main content of changes in this item
Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group , etc.

Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development?
Yes (could you document it somehow?)/ No

Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance?
Yes (please comment) / No

I.8. PENSIONS SPLITTING

As there was a rapid rise in the divorce rate during last couple of decades, what has serious implications for the old age security of divorced women, we are interested in various (if any) ways how countries deal with this problem.

Date and main content of changes in this item

Key arguments used in explaining and justifying these changes and expected effects to the performance of the system, e.g. reduction of costs, promoting social justice, arguments used by any lobby group , etc.

Could you confirm whether these expected effects were achieved / realised later on in further pension system development?
Yes (could you document it somehow?)/ No

Have the changes in this item influenced any reform processes within the other social insurance schemes, especially sickness insurance?
Yes (please comment) / No

PART II.

OVERALL PENSION REFORMS IN THE NINETIES

II.1. PENSION SYSTEM AND ITS MAIN PROBLEMS DURING THE NINETIES:

Ist pillar

IIInd pillar Please indicate, whether your 2nd pillar is mandatory or voluntary.

IIIrd pillar

II.2. METHODS OF STRATEGY FORMULATION, POLITICAL AND EXPERT DISCUSSIONS:

Where is (did) the strategy or its main ideas stem from (groups of experts / researchers / political parties / ministries)? Is (was) there any organised (institutionalised) dialogue (both on national and international level) regarding strategy in pension system reform? Please describe in detail how.

How is (was) the public informed and involved in the reform process?

II.3. REFORM CONCEPTS OR LONG TERM STRATEGY IN EACH OF THE PILLARS OR PLANNED SHIFT IN BALANCE BETWEEN EACHPILLAR:

I.st pillar
Already implemented
Planned
II.nd pillar
Already implemented
Planned
III.rd pillar
Already implemented
Planned

Návrh konkrétních ukazatelů pro vybrané prvky

- **Důchodové pojištění OSVČ**
 - podíl OSVČ z ekonomicky aktivních
 - průměrný příjem OSVČ (roční)
 - průměrné úspory
 - počet OSVČ majících uzavřené životní pojištění
 - průměrný důchod vyplácený OSVČ + poměr výše důchodů OSVČ k průměrnému důchodu
 - podíl průměrného pojistného OSVČ a pojistného zaměstnanců
 - počty pojištěných OSVČ
- **Vztah zdanitelných příjmů a příjmů, z nichž se platí pojistné na důchodové a nemocenské pojištění**
 - hrubý příjem obyvatelstva (objem zdanitelných příjmů)
 - suma odvodů na nemocenské pojištění (vybrané pojistné)
 - suma odvodů na důchodové pojištění (vybrané pojistné)
 - průměrné pojistné na obyvatele
 - průměrná daň na obyvatele
 - průměrná sazba daně z příjmu
 - průměrná sazba pojistného na sociální zabezpečení
 - průměrná sazba na důchodové pojištění
 - podíl průměrného vyměřovacího základu daně z příjmu a průměrného vyměřovacího základu pro pojistné na sociální zabezpečení
- **Zápočet dob účasti na pojištění ve vztahu k zaplacenému pojistnému**
 - průměrná délka náhradních dob započítatelných do doby pojištění – u mužů a u žen zvlášť
 - poměr doby, kdy se platilo pojistné, a jiných započítatelných dob
 - průměrná doba vzdělávání
 - průměrná doba péče o děti bez zaměstnání
 - průměrná doba péče o jiné závislé osoby
 - doba povinné vojenské služby
 - zápočet dob nemoci
- **Zápočet nepřispěvkových dob** (to by měly být v podstatě skoro shodné ukazatele s předchozím oddílem)
 - průměrná délka trvání pojištění
 - počet pojištěnců státu – děti, osoby pobírající rodičovské dávky, osoby pečující,
 - suma vybraného pojistného na důchodové pojištění
- **Nároky z důchodového pojištění po jednom zemřelém**
 - počet vdovských důchodů
 - počet vdoveckých důchodů
 - průměrná výše vdov. důchodu
 - objem vyplacených prostředků na vdov. důchody
 - průměrná délka pobírání vdov. důchodu
(toto vše i za sirotčí důchody)
 - poměr průměrného starobního a pozůstalostních důchodů
- **Souběh důchodu a příjmu z výdělečné činnosti**
 - počet pracujících osob v důchodovém věku
 - průměrný příjem osob v důchodovém věku
 - průměrný výdělek osob v důchodovém věku

- počet pracujících důchodců pobírajících zároveň důchod
- **valorizace a indexace důchodů**
 - průměrné zvýšení důchodů v časové řadě (roční)
 - porovnání s časovou řadou růstu inflace (roční)
 - porovnání s časovou řadou růstu mezd (roční)

Pro všechny:

počet důchodců

- a) starobních
- b) invalidních
- c) pozůstalostních

... jako podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva

nemocnost: průměrná délka ročních absencí z důvodu nemoci

průměrný důchod

- a) starobní
- b) invalidní
- c) pozůstalostní